સંસ્કૃતિ એ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] સંસ્કૃતિ [illegible] સંસ્કૃતિના [illegible] [illegible] અને [illegible]

[illegible]

[illegible]

૩. [illegible]

[illegible]

સકળ વાસનાઓથી સંપૂર્ણ પર થઈ પરમપદને પામવાની યોગ્યતા ધરાવે છે. એમને આપણે 'ભવ્ય' તરીકે સંબોધીશું. બીજો ભેદ છે 'અસુંદર' નો. જેમની અનાદિકાલીન ભેરલાયકાત કદીએ દૂર થવાની નથી. જન્મ-મરણનો અંત આવવાનો જ નથી. 'અભવ્ય' તરીકે ઓળખીશું એમને.

જન્મ-મરણ તો જીવાત્માઓના ચાલુ જ છે. એની કોઈ આદિ મપાય નહિ. ગણાય નહિ અનુમાન કરાય નહિ. માટે છે જ અનાદિ વાત કરવી છે સંસ્કૃતિની-મહા સંસ્કૃતિની-ધી ગ્રેટેસ્ટ સીવીલીઝેશનની. તેમાં આ બધી ધર્મને સ્પર્શતી વાતોની શી જરૂર ? એ ઓટોમેટિક-સ્વાભાવિક રીતે સમજાશે આગળ જતા. પાયા વિનાની વાતો અને ઈમારત બન્ને પોકળ. સંસ્કૃતિ છે નક્કર. એનો પાયો અને સમજણ બન્ને જોઈએ નક્કર.

સંસ્કૃતિ-વિશ્વ કલ્યાણકર છે શાંતિ-સુખ-સમાધિ એમાં સમાએલ છે. દુન્યવી આબાદી-પ્રગતિ એની પાછળ ઘસડાઈને આવવા બંધાએલ છે સંસ્કૃતિ લગામ છે. અંકુશ છે. ઉન્માર્ગે જતાને સન્માર્ગે ચલાવનાર વિવેકી લોમીયો છે. ભારતના અણુ અણુમાં તે ગુંથાએલ છે તેને રૂંધવાના પ્રયાસો બાલિશતા છે. વિશ્વ પ્રત્યેની નરી ક્રૂરતા છે.

૫. સંસ્કૃતિની સુંદરતા

આવી સુંદર સંસ્કૃતિની ફોરમ કેવી રીતે ફેલાતી આવી છે. પદ્ધતિઓ-રિવાજો ફરતા રહ્યા, પણ સંસ્કૃતિના મૂળભૂત સિદ્ધાંતો અવિચળ જ રહ્યા. આઘાત-પ્રત્યાઘાત અનેક આવ્યા. બાહ્ય અભ્યંતર હુમલા અને હાકોટા પણ પુષ્કળ થયા. સજાતીય વિજાતીય સુરંગો પણ અનેક ગોઠવાઈ પણ અણનમ રહી એ પાયાની સંસ્કૃતિ.

એક બે નહિ. પાંચ પચાસ નહિ. અબજોના અબજો યુગો પહેલાની સફરે પહોંચીએ. લોકો શાંત-અલ્પકષાયી-આનંદી-દીર્ઘ દીર્ઘ-આયુષ્ય ભોગવનારા હતા. કારણ પરિગ્રહની-પૈસા-ટકાની જંજાળ હતી નહિ. ઘટાદાર વૃક્ષગૃહોમાં અમૃતફળનો આહાર કરતા સુખે રહેતા વિષયવાસના પણ ઘણી અલ્પ.

કાળ પણ એક તત્ત્વ-પદાર્થ છે ને? કાળ કાળનું કામ કરે. અમૃત-ફળો આપતા વૃક્ષો લુપ્ત થવા માંડયા. અગ્નિ પ્રગટ થયો. રાંધણકળા શીખવવામાં આવી. રાજ્ય વ્યવસ્થા સ્થાપિત થઈ. પુરુષોની ૭૨ અને સ્ત્રીઓની ૬૪ કળાનું જ્ઞાન શરૂ થયું. અસિ મસિ-કૃષિના વ્યવહાર શરૂ થઈ ગયા.

અસિ-રક્ષણ માટે. આયુધ-યુદ્ધનીતિ આદિ. મસિ-નામુ-લેખા-લેખનકળા. કૃષિ-ખેતી-ગોરક્ષાદિ વ્યવસ્થા. પણ લોભ ઓછો હતો નહિ. કોઈની આગળ-પાછળ જોઈ બળાપો કરવાની ટેવ હતી નહિ. મારું મારું અને તારું મારું સહિયારું-ની ઘાતક ભૂતાવળ જન્મી નહોતી. બધું મજેથી શાંતિપૂર્વક-જીવન વ્યવહાર ચાલતો. અરસપરસમાં પ્રેમભાવ અને સહાયક વૃત્તિ ઉભી હતી. [illegible] નાણાથી નહિ. પણ ચીજોની-વસ્તુઓની અદલા-બદલીથી ચાલતી [illegible]-અને તે પણ પરને પજવે એવી હતી નહિ.

[illegible] સુધી આમ આર્યસંસ્કૃતિનો [illegible] ભારતનું લોક [illegible] જુદા થયા. મર્યાદાઓ પણ થઈ. પર-[illegible] સંસ્કાર પણ કરતા. પણ લોભ [illegible] થોડા [illegible] ધર્મપ્રધાન હતો. [illegible] પાલન થતું. [illegible]

થતું. સૂર્યાસ્ત થતા યુદ્ધ બંધ રાત્રે પ્રાયઃ હુમલો નહિ મરેલા કે ઘવાએલા-બેભાનની પરપક્ષનો હોય તો પણ ખબર રખાતી. તે પક્ષને પણ સોંપાતા. કેટલીક વેળા રાજવીઓ પોતે બે સામસામે દ્વંદ્વયુદ્ધ નક્કી કરતા લશ્કર માત્ર સાક્ષી બની રહેતું-ઉંચી-કોટિના દયાના પરિણામે યુક્ત રાજવીઓમાં આમ બનતુ. સંધિઓ પણ થતી. સંધિઓનું પાલન પણ થતું.

આવી પદ્ધતિસરની સંસ્કૃતિ પ્રજાને આનંદ કલ્લોલમાં અને ધર્મરત રાખતી સુજનોનુ રક્ષણ, દુર્જનોનું દમન, એ રાજ્યની અને રાજાઓની નીતિ હતી. દેવમંદિરો દુનિયાભરના આકર્ષણ અને સંસ્કૃતિની સુવાસ રૂપ હતા. ધર્મસહિષ્ણુતાની વૃત્તિ વ્યાપક હતી. કોઈ અન્યધર્મની નિંદા નહિ. પોત-પોતાની માન્યતાની પ્રરૂપણા. વિશિષ્ટ કારણે ધર્મવાદો રાજસભાદિમાં જરૂર યોજાતા-પણ તેમાં પ્રાયઃ વિતંડાવાદને અવકાશ નહિ.

જૈનોના ગગનચુંબી વિશાળકાય મંદિરો, અઢળક સંપત્તિથી તૈયાર થએલા, ભારતભરમાં પ્રધાન આકર્ષણ હતું. તો મહાદેવ-વિષ્ણુ-દેવી આદિના મંદિરોના ઘંટાનાદ પણ વ્યાપક વહેતા રહેતા. બલી આદિની પ્રથા પણ અમુક કાપાલિક આદિ પ્રેરિત જોવા મળતી. પણ તેમાં સ્વાર્થ-વિષયાધિનતા-નશો આદિ વ્યાપક હોઈ, આર્ય સજ્જનોનો એને ટેકો નહિ.

વ્યાપાર વાણિજ્ય ખીલેલા રહેતા. મુખ્ય શહેરો-નગરોમાં પોઠોની પોઠો અનેક કરીયાણા-સોના-કાપડ-અનાજની ખડી થતી. યોગ્ય મૂલ થતા. ખરીદાતા. સામે તે પ્રદેશજન્ય ચીજો વેચાતી અને ખાલી થએલી પોઠો ભરાતી. વેપારમાં પ્રાયઃ છેતરપીંડી હરામખોરીનું નામ નહિ. ન્યાયથી લેવું ન્યાયથી આપવું. તોલ માપ ઓછા નહિ. ભેળસેળમાં તો જાણે સમજ્યા જ ન્હોતા. મન શાંત-તન શાંત-આતમ શાંત.

વ્યવહારિક ધોરણો લગ્નાદિ પણ એવી જ સમતુલાના ધોરણ પર ગોઠવાયા હતા. સામાજિક મોભો–આર્થિક ધોરણ–ગુણવત્તાનું ધોરણ, બધું લક્ષ્યમાં લઈ મોટે ભાગે સરખે સરખાનું જોડાણ થતું. તેમાં પણ પોતપોતાની કક્ષાએ સંસ્કાર ધોરણ મુખ્ય રહેતું. આ ધોરણના પાયામાં પણ ઉંડે ઉંડે આત્મપ્રગતિ અને ઉત્થાનનું લક્ષ્ય સંકળાએલ હતું. કુળવાનને ત્યાં કુળવાન જાય. શાંતિ આનંદ સહનશીલતા સૌમ્યતા ખીલતા રહે. દેહ સૌષ્ઠવ સાથે મનશાંતિ સ્થિર બનતી જાય. તેમાંથી ઉંચા વિચારો અને અધ્યાત્મની ભૂમિકા ઘડાય ને ?

વ્યવહારિક રિવાજો પણ પ્રેમભર્યા નિખાલસ અને પરસ્પરને સહાયક હતા. ગરીબ કે મધ્યમના પ્રસંગો પણ સહેલાઇથી અને માન ભરી રીતે ઉકેલાઈ જતા. ગૌરવ હણાતું નહિ. હીનતા કે દીનતા અનુભવાતી નહિ. અને આ પ્રસંગોમાંથી મળતો કેટલોક નિર્દોષ આનંદ આરોગ્યનો રક્ષક બનતો. ઉષ્માભર્યું વલણ અને સહાયક થવાની વૃત્તિ સુંદરતા જ જન્માવે ને ?

આવી મનગમતી, આનંદ આપતી, બહુ જ ઓછી ખર્ચાળ પદ્ધતિ-રીતરિવાજો સંસ્કૃતિમાંથી સર્જાતી. તેમાં વચલા ગાળામાં પરદેશી [illegible] હુમલા અને મોટા દુકાળોએ કેટલીક વેરવિખેરતા જન્માવી. પણ સંસ્કૃતિના મુખ્ય રાજમાર્ગોને આંચ આવી નહિ. નવા [illegible], નવા પહેરવેશ, નવા મોજવિલાસ, વિ. વધુ [illegible] માં જન્મ્યા. પણ પાયાની નૈતિક પદ્ધતિ અને પોતપોતાના [illegible] ભાવનામાં ઓટ આવી નહિ. કારણ કે પરદેશી- [illegible] સંસ્કૃતિ પર ઘા કરવાનો [illegible]. [illegible] મૂર્તિઓના ટુકડા જરૂર કર્યા પણ મૂર્તિ અંગેની ભાવનાના [illegible] ટુકડા કરી શક્યા. પણ આ [illegible] વિરૂદ્ધ [illegible] ભાવના-વિરૂદ્ધ બન્યો. તેના [illegible]

[illegible]

૬. વિનાશના મગરણ

પંદરમી સદીમાં સંસ્કૃતિ વિનાશના પ્રગરણ મંડાયા ઈ. સ. ૧૪૯૨-૯૩ ના યુરોપમાં પોપે એક 'બુલ' બહાર પાડયું. સંસ્કૃતિ ભારતની. એના વિનાશ માટે પોપનું 'બુલ' લગભગ પાંચસો વર્ષ પહેલાની વાત. કેમ ઉતરે ગળે આ વાત! વાત સાચી ખરી. ગળે એકદમ ન જ ઉતરે ઘણાને ન ઉતરી. ઘણાએ આ વાતની ચેષ્ટા કરી. પણ હવે એટલે સને-૧૯૬૫ થી ૭૫ માં ઘણાને વાત બેસી ગઈ. તાજેતરમાં જ એક લેખ તા. ૩-૮-૭૫ ના જન્મભૂમિમાં, મોહનલાલ પી ગાંધીનો, આ વાતની-પુષ્ટિ માટે બસ છે-"ચૌદમી સદીના અતિ ક્રૂર શાસકોનું છેલ્લુ પાણું તેઓએ ઉખેડી નાંખ્યું...ખ્રિસ્તી ધર્મના ઝનૂનનું શાસન વહેવા માંડયું. તથા અન્ય દેશોમાં પોતાના ધર્મની ધજા ફરકાવવાની સાહસ-વૃત્તિ પાંગરી.

ઈ. સ. ૧૫૧૦ માં તો પોર્ટુગીઝોએ ભારતમાં પગદંડો જમાવી દીધો. ૧૬૦૦ માં વ્યવસ્થિત વેપારને બહાને અંગ્રેજોએ ઈસ્ટ ઈન્ડીઆ કું. ની સ્થાપના કરી. ભારતભૂમિના આર્યસંસ્કારોમાં વંટોળ અને સંસ્કૃતિના મૂળમાં અગ્નિ પ્રગટાવવાની જ જાણે પ્રક્રિયા શરૂ થઈ. જોકે એ વાત સમજાશે આગળના બનાવે-પ્રસંગો અને પ્રકરણોમા સીધા હુમલાને હજુ પહોંચાય અને ખુલ્લે આમ પડકારનો સામનો પણ થાય. પણ તમારા બનીને, તમારા ઘરમાં રહીને, તમારા મિત્ર હોવાનો દેખાવ કરીને, ઉંદરની માફક ફુંકી ફુંકીને, કે લાલચ-લલચામણાની મહા ઈન્દ્રજાલ ઉભી કરીને તમારા હૈયા જ કોરવી નંખાય, ત્યારે તો ગજબજ થાયને?

બસ આ બન્યું છે સંસ્કૃતના હ્રાસમાં કે વિનાશમાં. એમાં દોઢ વાંક કે એક પક્ષી ય વાંક? સંસ્કૃતિ શું ખલાસ જ થઈ ગઈ છે? ફરતી મૂળરૂપમાં આવે એમજ નથી? વિ. વિ. ઘણા પ્રશ્નો ઉઠશે. ઉઠશે તેને જ સત્યની ફોરમ આવશે. નર્યાં સત્યો

સમજાશે. સંસ્કૃતિની અજબમહત્તા સમજાશે. જિજ્ઞાસા વિના જ્ઞાનની પ્રાપ્તિ નહિ. સાચા જ્ઞાન વિના સત્યના મૂળમાં પહોંચાય નહિ. મૂળ સમજ્યા વિના ડાળા-પાખંડાનું રક્ષણ થાય નહિ.

આ રક્ષણ બળ યોજિત કરી શકાય એમ નથી. બુદ્ધિ અને તે પણ વિવેક યુક્ત સદ્બુદ્ધિ માગે છે. આર્યસંસ્કૃતિનો ઉંડો તલસ્પર્શી અભ્યાસ માગે છે. સાથે જ તમન્ના અને સંસ્કૃત ગ્રંથોની [illegible] અતિ જરૂરી છે. છૂપી સુરંગો જ્યાં ચારે બાજુ અગમ્ય રીતે પથરાઈ ગઈ છે. ભારતની ભવ્ય પ્રજામાં ધીમે ધીમે પણ મીઠા ઝેરનું મિશ્રણ પહોંચી ગયું છે. ભલભલા બુદ્ધિશાળીઓ અને આગમવેત્તીઓ પણ છક્કડ ખાઈ ગયા છે. શાસ્ત્ર ગણાતા પણ જે ગાંડપણ પાછળ ઘેલા બન્યા છે. તેવા જમાને અને તેવા વાતાવરણમાં આગેવાનોને સુધારવી, ઘેલછાનો ધીમે ધીમે પણ અંતને અંત આણવો, વર્તમાન અને ભાવી માટે [illegible] બંધ કરવો, અને તે પણ સત્તાના [illegible] સિવાય, એ કાંઈ જેવું તેવું કપરૂં કામ નથી.

સંસ્કૃતિના [illegible] માટે [illegible] ગયો, થઈ રહ્યો છે, અને [illegible] વિચારકો જન્મશે, તે કલ્પના જ કંપાવી [illegible] પણ તે તાક ઠેકાણાં [illegible] કુંડાળામાં આવે તો, [illegible] ધીરજ અને આશા [illegible]. [illegible] પ્રકાશને તાક [illegible] પાંચ કે દશ વર્ષ [illegible] અને સાહિત્ય-સામગ્રી [illegible] શું [illegible] નથી [illegible]

માત્ર વેપારના બહાના નીચે કમ્પની રાજ્ય જોરદાર સ્થપાનું ગયું. પોર્ટુગીઝો નરમ પડયા. પણ અંગ્રેજોએ બાદશાહો–નવાબો–રાજકર્તાઓની નબળાઈ અને ફાટફુટનો પૂરો ક્રૂર અને સ્વાર્થી સત્તા લાભ લીધો.

૭. રાજકીય સત્તા

રાજકીય વાતાવરણને સંસ્કૃતિ સાથે શું સંબધ ? શા માટે આપણે એ ચર્ચા વિચારણામા પડવું ? આ પણ એક ગુમતો પ્રશ્ન છે જો સામાન્ય રીતે નીનિયુદ્ધ થાય આ સત્તા બદલાય તો તો ઝાઝો વિચાર કરવાનો ન પણ રહે પણ જ્યારે સત્તા ધર્માધના પર ઝુકે અગર કુયુક્તિઓ દ્વારા સંસ્કૃતિની કે ધર્મની ભાવનાનો કચ્ચરઘાણ કાઢવાની જ છુપી યા ખુલ્લી સુરંગો એક પછી એક ગોઠવાયે જાય, ત્યારે રાજકીય હેતુઓ અને પ્રવૃત્તિ પર માત્ર વિચારણા જ નહિ તેને રોકવા અને ટાળવા સુયોગ ગુરુ પ્રયાસો પણ થવા જ જોઈએ. જરૂર તેના પાયામાં અહિંસા–સત્ય અને પ્રમાણિકતા ભરપૂર હોવા જોઈએ.

સંસ્કૃતિ સર્વકલ્યાણ અને શ્રેયકલ્યાણ સાધવા માટે છે. એટલે કોઈનું પણ અકલ્યાણ થાય, એવું પગલું પ્રાયઃ એમાં હોય નહિ. ૧૯૫૭ નો બળવો પૂર્વ પ્રેરિત હતો કે ધર્મ ભાવનાને ઢીલી પાડવા માટેનું પહેલું પગથીયું હતું એ તો ઈતિહાસના સાચા ઈતિહાસના ઉંડાણમાં ઉતર્યા વિના કોને સમજાય એમ છે ? એ ગમે તેમ હોય પણ પ્રસંગો કહી જાય છે કે ધર્મભાવનાને ઢીલી કરવાનું પહેલું પગથીયું શરૂ થયું. કેઈક દેશની–એટલે કે સંસ્કૃતિની દાસતાના દફનાયાં. સાત્વિકતાના મૂંગીયા દોદરા બન્યા.

'કોઈ પણ વિદેશી–વિધર્મી સત્તા પોતાનો પગ દંડો મજબુત કરવા ત્રણ પ્રયોગો મોટે ભાગે અજમાવે. પહેલા તો લશ્કરી સત્તા જમાવે. પ્રજાને બળહીન અને શસ્ત્રહીન બનાવવા પૂરી

તકેદારી રાખે. બીજા પગલામાં આર્થિક સદ્ધરતા માટે પ્રજાને પોતાને આધીન બનાવી દે. પ્રજાનું નૂર ત્યારે જ ઘટે જ્યારે પ્રજા આર્થિક મુંઝવણમાં મૂકાય. ત્રીજુ પગલું આસ્તે કદમ અને યુક્તિપૂર્વક ભરે તો ફાવે. જુલ્મથી તો સામનો થાય. ધર્મવૃત્તિ-ધર્મપ્રવૃત્તિ અને ધર્મભાવનાથી અલગ કરી, યુગ યુગથી દૃઢ બનેલા સુસંસ્કારોમાં વિપરીતતા જન્માવવાનું પગલું ભારે ખતરનાક છે.

આપણે આ ત્રણ પગલાની શાંત-લાગણીવેડા વગરની વિચારણા કરવી જોઈશે. તોજ સંસ્કૃતિ વેરવિખેર કરવાની ભયંકર કુયુક્તિઓ સમજાશે અને હૈયે ઉતરશે. સંસ્કૃતિનું ઘડતર જ એવું ખૂબીથી બનેલું છે કે વ્યવહાર કે ધર્મના કોઈ પણ અંગને નુકશાન કે અવરોધ થાય નહિ. કારણ કે મહાસંસ્કૃતિના એક પ્રાથમિક ક્રમના અંગ તરીકે તેનું ઘડતર સનાતન છે.

૮. ચાર પ્રધાન નીતિ

૧ ધર્મનીતિ ૨. રાજ્યનીતિ ૩. અર્થનીતિ ૪. કામનીતિ આ ચાર મુખ્ય નીતિઓના પરસ્પરના સંકલન અને સુયોગ્ય [illegible] પર નિર્ભર છે આર્યપ્રજાનું અને પ્રાણિ ગણનું કલ્યાણ અને [illegible]. [illegible] અને ત્યાગી [illegible] જાળવાઈ [illegible] દેશમાં-સમાજમાં-કુટુંબમાં દામ્પત્યજીવનમાં [illegible] અને સમાધિ [illegible] બન્યા રહે. સૌ સૌના [illegible] કર્મ, પરને પીડાકારક કે નુકશાનકારક [illegible]

[illegible] નિયમો [illegible] નીતિ [illegible] પણ હોય, જ્યાં [illegible] ત્યાં સુધી [illegible] સુખ [illegible] શ્રદ્ધા [illegible]

શક્ય પ્રવૃત્તિ ચાલુ રહી કારણ કે મન ચોકખું હતું-લોહી શુદ્ધ સંસ્કાર યુક્ત ઉતરી આવ્યું હતું. લીધું તેનું આપવું. દગો દેવાય નહિ. બોલ્યું પાળવું જોઈએ. પેઢીઓ પછી અજ્ઞાનથી પણ નહિ. મફતનું ખવાય નહિ. આપવામાં રાજીપો. લેવામાં દુઃખ. પરસ્ત્રી-મા-બેન-દીકરીની નજરે. આ બધી હતી મોટે ભાગે વ્યાપક અને સાર્વત્રિક માન્યતાઓ જેમાં જવાબદારી અને અવસરે અમલી બનતી. આથી પ્રજા સુખે સુતી-ફરતી-અને આનંદે ઉડતી આખેડી ગુલામી અને કલ્લોલ કરતા. નારી નમણી પણ શીલમર્યાદા યુક્ત.

આ પ્રશાંત સાગરમાં, જળ વમળ જે વાવાઝોડાએ ઉભા કર્યા એની સમજ લેવી હવે તો જરૂરી લાગે છે ને! ૧૮૫૭ ના બળવાને બહાને પ્રજાના નિર્દોષ શૌર્ય અને તેના સાધનો પર તરાપ આવી. પ્રજાને ધીમે ધીમે હિંમત વગરની અને માયકાંગલી બનાવવાના ચક્રો ગતિમાન થયા. આના પૂરા વર્ણનમાં કલમીએ તો ખાસો મોટો એક ગ્રંથ બની જાય.

બીજી બાજુ આર્થિકનીતિ જે શ્રેષ્ઠરૂપમાં વર્તતી હતી. તેના પર ઘા શરૂ થયા. કારીગરી અને કળાનો વિનાશ, કેવા જુલ્મોથી થયો તેનો વળી ઈતિહાસ કાળજા કંપાવે એવો છે. આની પાછળ હેતુ ભયંકર હતો. ધર્મસંસ્કૃતિ-ધર્મ ભાવના અને ધર્મનીતિના વિનાશનો ભૂખે મરતી બેકાર વેપારધંધા કે રોજગારી વિના ટળવળતી પ્રજા, ધર્મથી વિમુખ બનતી જાય, નીતિથી પતિત થતી જાય, એ બહુલતયા સ્વાભાવિક છે. તેવા કાળમાં ધૈર્ય કે ધીરજ, પ્રાણ-સમર્પણ કે સહનશીલતા કેળવી શકે-ધારણ કરી શકે વીરલા.

નીતિ-પ્રમાણિકતા અને સચ્ચાઈના ધોરણને તોડવાને જ ત્રણ વર્ષનો લેણદેણ માટેનો મુદતી કાયદો, પાછળથી સર્જાયો ને? ખતરનાક હતો.. અને એ કાયદો, પ્રજાને ચેલું અનાતનારો, ધર્મને

બદનામ કરનારો અને તનની તાકાત તોડનારો–ભારતવાસીઓની એક જ નેમ. લીધું તેનું દેવું–સાત પેઢી પછી પણ–સોએ વર્ષે ભૂલ પણ લેવીદેવી. કેવી સુંદર મનોભાવના–તેને ડામવાનું આ પરદેશું પગરીયું. પરંપરાએ ધર્મભાવનાનો ભાંગીને ભુકકો કરનાર.

ધર્મથી–સ્વધર્મથી ચલિત કરવાના ચક્રો તો અનેક પ્રકારના [illegible]. તેનો અવસરે વિચાર થશે. પણ ખુલ્લો અને ભારે ખતરનાક વેગ અપાયો 'વટાળ પ્રવૃત્તિ.' ધાક ધમકીથી–લાલચથી અને પોતે સર્જેલી દુર્દશામાંથી ઉગારી લેવાને બહાને. કમાલ છે ને આ દીન! આજ સાયન્સના કુટિલ ઉપયોગ જેવા વિજ્ઞાનના પ્રયોગ વડે–અતિવૃષ્ટિ કે અનાવૃષ્ટિ સર્જવી એક દેશમાં. પછી તેની વહારે ધાવું તેને દેવાદાર બનાવી સાણસામાં લેવો. કમાલ કુયુક્તિ! તેવી જ છે 'આ વટાળ પ્રવૃત્તિ' આ તો માત્ર અણસાર છે હકિકતનો અને જે બન્યું અને બની રહ્યું છે તેના દાખલા [illegible] અને ભાંગના હર્ષ સિવાય બીજું મળવાનું છે શું? અને આર્યસંસ્કૃતિની ઉદારતા! દુશ્મન પ્રત્યે પણ, દુઃખના ડુંગર પાડ્યા [illegible] પણ ધિક્કાર નહિ, તિરસ્કાર નહિ. અરે તે દુઃખી [illegible] વિચાર–મરણો પણ મનમાં નહિ. કદાચ [illegible] તેની મદદે પણ થાય!

[illegible] સંસ્કૃતિનો વિનાશ લાંબા કાળથી થઈ [illegible] વિનાશ સર્જાઈ રહ્યો છે. [illegible] આગળથી તેને ખાળવા [illegible] ફરતી [illegible]. કઠન છે [illegible].

૬. [illegible] વર્ગનો ઇતિહાસ

[illegible]

ચલેલી વિઘાતક નીતિઓની ઘેરી અને મારક અસરો. તેમાંથી ઉદ્ભવતી અનેક સંકટોની હારમાળા. શારીરિક-આર્થિક-માનસિક અને આત્મિક પતન આદિની એક સર્જાએલી નિર્બળતાઓને આમંત્રણ આપેને? ચારે પ્રકારની નિર્બળતાઓથી પૂરી-ઘેરાએલ જનતામાં જેમ કે હામ ક્યાંથી હોય? 'દેશ આબાદ અને પ્રજા બરબાદ'નું વિસ્તરણ સમજાશે ત્યારે જ આંખો ખુલશે, આંખો ખુલ્યા વિના. ઉંધે માર્ગે હતા, એ ક્યાંથી સમજાય?

સંસ્કૃતિમાં 'ધર્મનીતિ'નું પ્રાધાન્ય અનાદિકાળથી છે. એમાં જ્યારે ફેરફાર કરવાના આંદોલનો ઉભા થાય, અગર એમાં ઓટ આવે, ત્યારે તે દેશ-પ્રદેશમાં અને પરિણામે વિશ્વમાં આંધી ઉત્પન્ન થાય છે. ચારે બાજુ અશાંતિ-દુઃખ-ભુખમરો-કુદરતી ઉત્પાતો-અતિવૃષ્ટિ-અનાવૃષ્ટિ આદિ વ્યાપક બને છે. ખુના-મરકી-લૂંટ વ્યભિચારનું પણ સામ્રાજ્ય છવાય છે.

આ 'ધર્મનીતિ' સમસાધારણ રીતે રાગદ્વેષની પરિણતિ-વિચારો ઓછા પ્રમાણમાં પેદા થાય તેવી રીતે ઘડાએલ છે-એની ઉચ્ચતમ કક્ષાની-આપણે અત્યારને તબક્કે વિચારણા કરતા નથી. પરસ્પરની સહાયકતા અને સહિષ્ણુભાવ બન્યા રહે એ પાયાની વાત છે પરસ્પર દ્વેષભાવ જન્મે નહિ. ક્રોધાદિ તીવ્ર બને નહિ. જેથી મારામારી કે પ્રાણને હાનિકર્તા પરિસ્થિતિ પેદા થાય નહિ. મનખાદેહ નિષ્ફળ જાય નહિ. ભાવી ગતિ બગડે નહિ. આવા ઘણા ઘણા ઉંડા ફાયદા સમાએલા છે સામાન્ય 'ધર્મનીતિ' માં પણ.

દેવમંદિરો-સાધુ સમાગમ-પૂજાભક્તિ વિ. વિ. તો સુંદર સાધનો છે 'ધર્મનીતિ'ની ભાવનાના પ્રચારના. તેને ટકાવવાના અને વૃદ્ધિ પમાડવાના આ ઘટકોએ તો સંસ્કૃતિનું અદ્ભુત રક્ષણ કર્યું છે. તેમાં કોઈ કોઈ કાળે વિકૃતિ-દેખાતી. પણ તે વ્યક્તિ રૂપે જન્મતી અને તે દૂર કરવા સાવધાની રખાતી.

ધર્મ-ધર્મમયનીતિ-વ્યવહારનીતિ વિ. માં ઘણી તરમતા-રહેલી છે. ઉંચા નીચા સ્હેજે તેની તરમતા કામ કરે છે. આપણે અહીં તેના ઉંડાણમાં નથી ઉતરતા. પણ ધર્મમયનીતિ આત્મોત્થાનનું પગથીયું બને છે. જ્યારે-વ્યવહારનીતિ માત્ર યશઃકીર્તિ અને અર્થસાધનાનું સાધન છે.

આ 'ધર્મનીતિ'ના મૂળીયા ઢીલા કરવા, 'સ્વતંત્રતા અને પ્રગતિ' એ આકર્ષક શબ્દોનો પ્રયોગ છેલ્લા સવાસો વર્ષમાં કોઈ જુદા જ ઢંગથી વહેતો મૂકવામાં આવ્યો. એ બે શબ્દોની મધતાળમાં કોણ નથી ફસાયું એજ એક પ્રશ્ન છે ?

રાજ્યનીતિમાં તો વિચારવાનું જ શું રહ્યું છે. તે નીતિનો તો પાયામાંથી લગભગ સર્વાંશે વિનાશ સર્જાઈ ગયો છે. આ [illegible] સર્જાય, એના અનેરા ઉંધા આકર્ષણ હૈયા જાગ થાય તોજ સંસ્કૃતિ વિધ્વંસકોની અને ખરેખર તેમાં મહદંશે તે લોકો ફસાયા પણ ખરા જરૂર આર્ય નેતાઓની ગેરસમજ ઉંડા જ્ઞાનનો અભાવ-અને સત્તા લાલસા એની પાછળ કામ કરી ગયા.

લોકશાહી કે આઝાદી એ શબ્દોએ કમાલ કરી. મૃગતૃષ્ણા પાછળની દોડની કોઈ સીમા ન રહી. અને પરિણામ આંજવાના [illegible] પણ વિકરાળ અને ખતરનાક આંખ સામે ખડું થયું. રાજા અને પ્રજા વચ્ચે પિતાપુત્રનો સંબંધ હતો. પ્રજાનું દુઃખ રાજાનું પોતાનું. રાજાનું દુઃખ પ્રજાનું પોતાનું. કોઈ અપવાદરૂપે રાજા [illegible] જુલમ કરે તો મહાજન-[illegible] દૂર કરવાની પણ [illegible] અને આબાદી ખીલવવામાં [illegible] અને [illegible]

[illegible] શું [illegible] ? રાજનીતિઓના

કુમારોને-પ્રિન્સીઝ-ને કઈ રીતે રાજવી કોલેજોમાં કેવા પ્રકારનું શિક્ષણ અપાયું ? કેવા મોજશોખ અને વિચિત્ર રસમમાં આચારો વિ. નો ઇતિહાસ બહુ લાંબો છે. પણ અવળું શિક્ષણ અને અવળા સંસ્કાર સીંચવા પછી તેજ દેશોને આગળ કરી વ્યક્તિની નાલેશી બનાવવી. પ્રજાના દીલમા રંગીલા રાજવી તરીકેની છાયા ખડી કરવી સ્વતંત્રતા અને પ્રજાસત્તાક તરીકે સામનો કરાવવો પાછા એજ સ્વતંત્રતાના સૈનિકોને જેલ ભેગા કરવા અને મહાનતના દુશ્મનો તરીકે છેલ્લી મઝીલે પહોંચાડવા કેટલી કુટિલ યોજના ! આ બધું શા માટે ? ખરેખર ભારત વર્ષની શાન અને સુખી પ્રજાને સુખી કરવા ? કે કોઈ ઉંડો સ્થાયી સ્વાર્થ સાધવા ! 'સ્વરાજ્ય' એ શબ્દ સાચા અર્થમાં યોજાયો હતો ? પ્રજાના હૈયામાંથી છેડેલો સૂર હતો ? કે પ્રચારિત-મધલાળ ભર્યો શબ્દ હતો ? એનો પૂર્ણ ઇતિહાસ જાણવા માટે 'ધર્મકથા અને સંસ્કૃતિ' પુસ્તકનું વાચન ઉપયોગી થશે

અહીં તો 'સ્વરાજ્ય' શબ્દની પાછળ રહેલ 'સંસ્થાનવાદ' અને 'સંસ્થાનવાદ' પાછળ છૂપાએલ 'વસાહતવાદ'નો આછો ખ્યાલ આપીશું. કારણ કે ફૂટ રાજનીતિનો એ એક જબરો ફેક્ટર છે. એકદમ હૈયે નહિ પણ બેસે. પણ ઘણા દેશોની મૂળપ્રજાનો થએલ હ્રાસ અને બરબાદી એ વાતને હૈયે ઉતારી દેશે જો કે 'વસાહતવાદ'ની પાછળ ટોડીયા કરી રહેલ છે 'સ્વધર્મ' પ્રચાર- અને ધર્માંધતા પણ અત્યારે જવાદો એ ફેક્ટરને આવો- 'વસાહતવાદ' પર.

પશ્ચિમાત્ય પ્રજાને, ખાસ કરીને યુરોપવાસીઓને, તે કાળના સમૃદ્ધ દેશોમાં મુખ્યતયા ભારતમાં વસાવવા, સ્થાયી બનાવવા, અને પછી તેમના દ્વારા કળથી બળથી, ક્રિશ્ચિયાનિટીનો જોરદાર પ્રચાર કરવો, આ છે 'વસાહતવાદ'. ૧૪૯૨ નું પોપનું 'બુલ' એના

સહશિક્ષણની ફેશનેબલ રોમાંચક સુંવાળી હુંફાળી યોજના પણ એની પાછળ હોય જ ને? એમાંથી જન્મતી માબાપ પ્રત્યેની બેવફાઈ, નફટાઈ ભરેલી ઉદ્ધતાઈ, સ્વતંત્રતાને નામે સ્વચ્છંદતા. એમને તો ભારતની પ્રજામાં ફેલાવવી જ હતી. અને ફેલાવી પણ શકયા અને તે પૂરતા પ્રમાણમાં. આને માટે હવે ન તો પૂરાવા આપવા પડે કે દૃષ્ટાંતો ટાંકવાં પડે. દિ ઉગે છાપાની દેવડીએ સમાચારો ચમકતા જ હોય છે. કન્યા યુવતી યુવાનને લઇને ભાગી. યુવાન છોકરીને લલચાવી ફસાવી ભગાડી ગયો. પ્રેમીયુગલ પકડાયું બન્ને પ્રેમીઓને પ્રેમમાં નિરાશા અને આપઘાત.'

એજ્યુકેશન-કેળવણીના મોહમાં મા-બાપ પણ પાગલ બન્યા. દેવા કર્યા. તનતોડ મહેનત કરી. લોહી સુકાવ્યું. બાળકોને ભણતરનું ઉચ્ચ કોલેજ શિક્ષણ આપ્યું દીકરો દેશ કે વિદેશમાં સારૂં કમાય છે. પણ પૈસો આપતો જ નથી. દેવુ કઈ રીતે ચૂકવવું. ફુલાયો તો સાવ ગયો. માબાપને પણ પજવે છે-મારે છે. ઘર બહાર કાઢી મૂકવાની ધમકી આપે છે.

દીકરી સ્વચ્છંદી બની ગઈ. લાજમર્યાદા નેવે મૂકી. વિજાતીય મિત્રોને ઘેર લાવે છે. નફટાઈભર્યાં એમના વર્તન છે. કોને કહીએ? જમાનો જ બદલાઈ ગયો. જમાનો બદલાયો કે આપણે જાત બદલી? [illegible] આંધાપામાં સાચો રાહ જોયો નહિ. સાચા સંતોની વાણી [illegible] કાને ધરી નહિ. કુલ મર્યાદાનું લેણું ગણ્યું નહિ. [illegible] ઢોર-ઢાંખર પણ [illegible]. [illegible]-ફુલાયા-છાતી ઉંચી [illegible] પણ જ નહિ. [illegible] બાળકો [illegible] વાડામાં ઉછરવા માંડ્યાં. [illegible] પાછળ [illegible] નથી. પાછા ફરવાની કરામત [illegible].

[illegible]-ગ્રુપરેલી પ્રજા- [illegible] કાંઈક

થી. 'ફુલ ફાધર એન્ડ ટલ મધર' 'મૂર્ખ બાપ અને અણસમજુ
ા' સમજુ એટ માત્ર બાઈમાદેબ–આઈમાદેબ. કમાવાની તાકાત
પ્રાય: મોટા ભાગમાં નહિ. શ્રીમંત પિતાના ધનના પાવરે–શરીર
અને મનની ટરે ખુવારી. મધ્યમ કરવા જાય ચાળા. કરવા પડે
દેવાના ફાળા. અંતે મોં થાય કાળા. ગરીબને તો પરવડે જ નહિ.
પણ કોઈક અપવાદને જુએ અને બળે.

આ છે સાદા શબ્દોમાં. સાદી સીધી નાનીશી કહાણી. આજની
કેળવણીની અને તેના પરિણામરૂપે પાંગરતી અધોગતિની. મેકોલેનો
નાનો પણ ડાઝ-મીઠા ઝેરથી ભરેલો–વર્ષો પછી જ અસર કરે ને!
નથી આલેખવી દેવભક્તિની વાતો કે સાચા ગુરુ સત્સંગની
ૃવાસભરી–દવામતો. નથી દેખાડવી અદ્ભુત કળાઓ દેવાલયોની
; અંદર બેઠેલા દેવની. ઉપાશ્રયોનો આનંદ કે મઠની મીઠાશની
તો વાતો જ કેમ થાય? એ એજ્યુકેટડના હૈયે ઉતરે નહિ.
ખાલી ચેકડી કરીને બાંધે પાપ ભલે માને નહિ પુણ્ય કે પાપ
પણ જીવન જ એમનું એમને મનાવશે પુણ્ય ને પાપ કર્મ અને
આત્મા. લેખકના અનુભવ આવા છે અનેકના—

૧૧. વાત્સલ્ય અને મીઠાશ

એક વાત ભૂલશો મા. આ બાળક કે બાલિકાઓ, યુવક કે
યુવતિઓના શરીરમાં લોહી વહે છે પરાપૂર્વનું આર્યસંસ્કારોનું.
સંસ્કૃતિના વહેણનું. એ ઝરાને જાગૃત કરી શકાય એમ છે.
કરમાએલા છોડને જીવન આપી શકાય એમ છે. જરૂર ધીરજ
અને ધૈર્યથી. હૈયાના તાર ઝણઝણાવીને. ઝણઝણાટી પેદા થશે
વાત્સલ્યના મધુર દંડથી. નહિ કે આંખોના રોળા કાઢવાથી.
તે માટે જોઈશે શબ્દોમાં મીઠાશ વાણીમાં કોમળતા. હૈયાની
શુદ્ધતા. સુંદર સુદ્રિત બદ્ધ-સાયન્ટિફીક સાહિત્યનું સર્જન સાહિત્ય
માંથી સરવાણી ફુટવી જોઈએ રીઆલીટી-અસલિયાતની. પાછ

વાળવા મૂળ માર્ગ પર લાવવા. સંસ્કૃતિની સુવાસ, તેના ધોરણોમાં રહેલી સુંદરતા, તેના નિયમનોમાં રહેલી ખૂબી ભરી તાકાત, બતાવે-સ્પષ્ટ કરે એવું-સાહિત્ય. શબ્દોનો અને શબ્દ ધ્વનિનો પ્રભાવ તો વિજ્ઞાન પણ બાપોકાર કરી જગત્ સમક્ષ મૂકી રહ્યું છે. પહાડો તોડવાનો શબ્દ ધ્વનિના તરંગો ખેતી વિકસાવવા તો (સુપર સોનિક) ધ્વનિ તરંગો બાળકને પોઢાડવામાં તેનો ઉપયોગ.

અમારા આર્ય મંત્રાક્ષરો એનાથી અનેક ગણી ખૂબી અને ચમત્કારોથી ભરેલા છે જ. પણ આજને માને કાલને નહિ. ગુસ્સો શબ્દોથી જ પેદા થય છે ને? અને હાસ્ય સ્મિત આનંદ પણ શબ્દોમાંથી પ્રગટે છે ને? તો ઉંધી પણ અવળે માર્ગે અથડાતી પ્રજાને સવળે માર્ગે લાવવા શબ્દ માધુર્ય-મંત્ર ધ્વનિ-અને હૈયાનું [illegible] કેમ કામ નહિ કરે! સંતોની વાણીમાં-સાચા નિર્ગ્રંથ-નિર્મોહી સંતોની વાણીના કામણ કેવા હતા! સંસાર સંસારના [illegible] મમતાનો. આત્માની [illegible] મનની આંખ સામે ખડી [illegible] પવિત્રતા આત્મીકતા-સ્વચ્છતા-સરળતા-[illegible] પરિણામે સાધુજીવન કે [illegible] અને [illegible] ધામ બની રહેતા. એક [illegible] તો એક બીજાની કૃપાએ એક બીજી [illegible]માં તો [illegible] ભાવનામાં.

૧૨. આત્મ જીવનની નીતિ

[illegible]

ભગલો-આજનો હરિજન અને તે વખતનો ઠેઠ ભંગી એક હાથમાં એકતારો બીજા હાથમાં મંજીરા. ગીત ભગવાનનું લ્હે હૈયાનો આનંદ ઉંડાણમાંથી એક તાર ભક્તિમાં. ન ગરીબાઇ સાલે કે ના બંગલાનું સ્વપ્ન આવે કે ઈનું વગર મહેનતનું લેવાનું મન નહિ. શ્રીમંતને દેખી બળે નહિ સૌનું સારૂં ઈચ્છે. બુરૂં કોઇનું નહિ. દુશ્મનનું પણ નહિ.

ગામ લોકનો એ પ્યારો છોકરા-છોકરીઓ ગામના-ભગાકાકા કહે. અવસરે-સમાદિ પ્રસંગે ભગલો ભૂલાય નહિ ઘરના બધા ખાય એટલું ભાલું મળે કાપડ-રોકડ જુદા. એનો લાગો એને મળવો જ જોઇએ. એ ચૂકે તેનો ગામ વ્યવહાર બંધ. ચૂકનારની હજામત હજામ કરે નહિ. ધોબી કપડા ધુવે નહિ વેપારી વેપાર એની સાથે કરે નહિ ચોવીસ કલાકમાં તો ભગલાનો લાગો સઘળો મળી જાય. ભગલાની દીકરી મોટી થાય ભગલાને ફીકર નહિ ચિંતા ગામ લોકને. કારણ કે ભગલો આખા ગામનો ? અને આજનો...હરિજન ? તાજા જન્મેલા બાળકને પારોર દુધ કે સુવાને માટે કંતાન પણ કોઈ પહોંચાડે ?

૧૭. સીવીલીઝેશન

આજના સીવીલીઝેશન અને એજ્યુકેશનનો એક રમુજી ટુચકો આલેખ્યો છે એક લેખકે. 'આજનો યુવાન બાવળીઆના ઝાડ નીચે બેસી બ્રશ અને ટુથ પાવડરથી દંત શુદ્ધિ અને મુખ શુદ્ધિ કરે છે.' કુદરતી બીન ખર્ચાળ આરોગ્યરક્ષક અને વર્ધક પદ્ધતિ છોડી, નવા રોગને પણ આમંત્રણ આપે એવી ખર્ચાળ પદ્ધતિનો આ રમુજભર્યો પણ ધ્યાન ખેંચતો મઝેનો કટાક્ષ છે.

એજ પ્રમાણે વેષભૂષા, આબોહવા અને સ્વાસ્થ્યને સાનુકૂળ-પહેરવેશ હિંદુસ્તાનનો હતો. ગરવી ગુજરાત, સોરઠ રંગીયામણો, કે મોંઘેરો મારવાડ, અને અન્ય પ્રદેશો, પોતપોતાના પ્રાદેશિક

હવામાનને અનુકૂળ પહેરવેશ પહેરતા લજ્જામર્યાદા રાખતા. સુધારાની હવાએ અને ફેશનની ઘેલછાએ, ગાંડપણભર્યું અનુકરણ આણ્યું. ચૂસ્ત, રોગોત્પાદક–અંગપ્રદર્શક–પહેરવેશોએ કામણ કર્યું. પહેરવેશના પલટામાં પવિત્રતાની ભાવનામાં પણ ઓટ શરૂ થઈ કંઈક અંશે નિર્લજ્જતા અને મહદંશે સ્વચ્છંદતાનો પ્રસર થયો. સંસ્કૃતિના સંસ્કારો પરનો ઘેરો અનેક રીતે વ્યાપક બનતો રહ્યો.

વેશભૂષાનો અમર્યાદ કયાં સુધી અસર કરતો ગયો. પુરુષોમાં સ્ત્રીના લક્ષણો પેદા થવા લાગ્યા સ્ત્રીઓમાં પુરુષત્વનું અનુકરણ ઉભું થવા લાગ્યું. અને એનું પરિણામ? ખુલ્લું છે. આલેખવાની જરૂર જ કયાં છે?

આ બધું જુદી રીતે નગ્ન બન્યું. એની પાછળ મઝેની યુક્તિઓ–તરકીબો અને આંદોલનો કોઈ અગમ્ય કમાલ રીતે [illegible] હોય છે એક ફેશન પછી બીજી ફેશન. એમ કડીબદ્ધ યોજના [illegible] તૈયાર થાય [illegible] એના [illegible] છૂટી રીતે [illegible] એની પાછળ [illegible]–સંસ્થાઓ મોટા મોટા [illegible] એવી રીતે કામ કરે જાય છે. [illegible]

[illegible] અને [illegible]

[illegible]

દેખાવો કરે. ખરેખર આ તેમનું લક્ષ્ય તેઓ હાંસલ કરી શકયા છે. પણ રીતરસમ બધી રીઅલ ક્રિશ્ચિયાનિટીથી અવળી

એક માત્ર દાખલો સમજવા માટે બસ થઈ પડશે અમેરિકાની મૂળ પ્રજા 'રેડ ઇન્ડિયન્સ' ખરીને ? શું દશા અને શી ગતિ એમની કરવામાં આવી ? રડયા ખડયા અમુક સંખ્યામાં રહ્યા હોય તે સિવાય મૂળ સંખ્યામાં કેટલી બધી ભારે ખોટ ? અત્યારે પણ તેમની પરિસ્થિતિ કેવી ! બહુ વિગતમાં ઉતરવાથી ફાયદો પણ શો ? બીજો દાખલો જોઈતોજ હોય તો આફ્રિકા આંખ સામેજ છે ને ? ત્યાંના મૂળ વતનીઓની હાલત હવે અજાણી છે ?

સંસ્થાનવાદના પાયામાં વસાહતવાદ અને વસાહતવાદ પાછળ મૂળ પ્રજાનું નાસ્તિત્વ અગર ખુવારી-બીનરોજગારી-બેકારી કે સુધરેલી ગુલામી અને તેમાંથી સર્જાતુ ગુલામી માનસ. જરૂર આની પાછળ ઉભી થએલી કૃત્રિમ તંગી, શારીરિક નિર્બળતા, જ્ઞાન તંતુઓ પર લાગેલી માનસિક અને શારીરિક અસર કામ કરી રહેલ છે પણ આ બધી અસરો પણ કેવી સુફિયાણી યુક્તિપૂર્વક, લાંબા ગાળે કામિયાબ બની, એ પણ ઇતિહાસ અને હકીકત વિચારવા જેવી છે તોજ 'સ્વરાજ્ય' શબ્દ પાછળ રહેલી રમત મગજમા રમતી થશે. અનાદિકાલીન સંસ્કૃતિનો સંપૂર્ણ વિચ્છેદ તો અશક્યપ્રાય છે પણ તેમાં ગાબડા પાડવા, તેમાં-વિકૃતિ પેદા કરવામાં મહદંશે સફળ થયા. હૂણોના હુમલા થયા હતા. પઠાણોએ ચડાઈઓ કરી હતી. મોગલોએ લૂંટ અને લશ્કરી તાકાત બતાવી હતી. મુસલમાન બાદશાહોમાં કોઈ કોઈએ ધર્માંધ બની ધર્મઝનુન દાખવ્યું હતું. દેવળો તૂટયા. હિંદુઓને મુસલમાન બનાવાયા. આફતો ઘણી આવી. પણ ધર્મભાવનાને-સંસ્કૃતિના સંસ્કારોને પ્રાયઃ નુકશાન પહોંચ્યું નહોતું. મોટે ભાગે તેવી ઇચ્છા પણ કદાચ નહિ હોય.

પણ યુરોપની આ 'વસાહતવાદ' અને 'ઇસાઇ ધર્મ ફેલાવવા'ની કુટયોજનાએ તો ધીમો બેઠો પ્રયોગ આદર્યો અને સંસ્કાર ધન અને તેના રક્ષણની ભાવના પર જ મૂળમાંથી કુઠારાઘાત કર્યો. એ દીર્ઘ પ્રોસેસ પ્રક્રિયા સ્થૂલરૂપમાં તો હવે જણાવા લાગી છે. ઓળખમાં આવે છે. આ તો હજુ શરૂઆતનું પરિણામ ગણાય છે. ગણત્રી પ્રમાણે સફળતા મળે તો તો પરિણામ દેશી પ્રજા અને તેની મૂળભૂત સંસ્કૃતિના નાશમાં જ આવે જો કુદરત આડી ન આવે તો.

૧૪. સર ચાર્લ્સ ટ્રેવેલીયન

'કેટલાક અતિ ઉપયોગી દસ્તાવેજો' (જેમાં 'રાણીનો ઢંઢેરો' પણ છે) શીર્ષક પુસ્તકમાંથી [illegible] એક બેનમૂન પુરાવો અને મૂળમાંથી સંસ્કૃતિને ઉખાડી નાંખવા. ગોરાઓની 'ચમકતી પોલીસી' ની શરૂઆત આદર્શ ખ્યાલ આપશે. સને ૧૮૩૮ માં લખાયેલા સર ચાર્લ્સ ટ્રેવેલિયનના 'ભારતની પ્રજાની કેળવણી' પરના લેખમાંથી [illegible] અને [illegible] જોઇ જાય અને મન [illegible] મળે છે. અહીં તો થોડા કેટલાક નમૂના ટાંકશું :-

'આપણી પાસે સારામાં સારો ઉપાય એજ છે કે મૂળ [illegible] 'યુરોપિયન સુધારા' પર મૂકવા, કે જે સુધારાઓ [illegible] પુરતા પ્રમાણમાં [illegible] છે.'

'[illegible] જુના જમાનાના [illegible] હિંદુસ્તાન તરફનો [illegible] અને [illegible] આદર્શ [illegible] જશે.'

'[illegible] આપણો [illegible] આપશે.'

[illegible]

'રાજકીય શિક્ષણ એક પ્રજા માટે ટાઈમ માંગે જ. એની પ્રગતિ થતાં જ આપણે પૂરતા સલામત બનીશું. પ્રજા કદી સામનો કરશે નહિ. યુરોપિયન નોલેજ, યુરોપિયન સંસ્થાઓ, કુદરતી સર્જનના રૂપમાં સર્જવામાં જહેમત પડશે નહિ, કારણ કે કેળવાએલ વર્ગ માનતો થશે કે દેશની પ્રગતિ યુરોપિયન શિક્ષણ અને સિદ્ધાંત પર જ શક્ય છે.

સ્વતંત્તાની લાગણી, સાહિત્ય અને સાયન્સ પાછળની દોટ, સુધારાની સ્કીમો આપણી (યુરોપિયન) ગવર્નમેન્ટના કન્ટ્રોલ નીચે, સુધારાઓમાં વેગ પકડશે. અને તે માટે 'ઇંગ્લીશ સેમીનાર' ઉપયોગી થઈ પડશે. એક શાંત, સામના વિનાનો ધીમે ધીમે આગળ વધતા ફેરફાર જન્મશે. પહેલા નંબરની પેદાશ અને પહેલા નંબરના ઉદ્યોગને વરેલા દેશ સાથેનો વેપારી સબંધ, આપણી (યુરોપિયન) સારીએ પ્રજાને માટે બળ અને આબાદીનો મજબૂત પાયો બનશે.'

આપણી કેળવણી પામેલ, સુખ અને સ્વતંત્રતા તરફ દોરાએલ, આપણા શિક્ષણ અને રાજકીય સંસ્થાઓ તરફ ઢળેલ, હિંદુસ્તાન બ્રિટીશના ઉપકારી નીચે રહેશે. અને આપણે લાંબા સમય સુધી લોકોના પ્રેમપૂર્વક તેના ફળનો ઉપભોગ કરી શકીશું. આ મહા સંપત્તિમાન દેશ સાથે વ્યાપારી સંબંધો દ્વારા આપણી ઉદાર અને ચમકતી પોલીસી દ્વારા જ આપણે ફાવીશું.

'ઈટાલી, સ્પેઈન, આફ્રિકા આદિ સંસ્થાનો દ્વારા, રોમની સાથે આ રીતે ભળી જઈને તેમના હક્કોમાં ભાગ મેળવીને રોમન પ્રજાનો અને સામ્રાજ્યનો વિનાશ સર્જ્યો છે. ભારતીઓ પણ આજ પોઝીશનમાં પરિસ્થિતિમાં જલદીથી મૂકાઇ જશે, એમ હું (ચાર્લ્સ) માનું છું.'

આ તો માત્ર નમૂનો અને તે પણ થોડા વાક્યોનું ટાંચણ ગુજરાતીમાં દર્શાવ્યું છે. આવા તો કેઈક લખાણો, નિબંધો, પત્રો

બહાર પડયા છે. ચાર્લ્સના પોતાના જ શબ્દો 'ચમકતી પોલીસી' કેટકેટલું કહી જાય છે ? 'ભારતીયો આજ પોઝીશનમાં પરિસ્થિતિમાં જલ્દીથી મૂકાઈ જશે' કેટલી સાચી-સચોટ-અને ગણિતની ગણત્રી સાથેની આગાહી છે ? જે આજે પ્રત્યક્ષ પ્રવર્તતી દેખાય છે જે આગળના પ્રકરણમાં વધુ સ્પષ્ટ થવાની જ છે.

આ રીતે 'વસાહત વાદ' 'સંસ્થાનવાદ' દ્વારા પાંગરતો હતો. મૂળપ્રજાનો વિનાશ-હ્રાસ કે અવગતિ સર્જાતી ગઈ અને નિર્બળ બેકાર પ્રજા સત્ત્વ અને સાત્ત્વિકતા વિનાની બનતી જાય એમાં નવાઈ શું ? ભવ્ય ભારતની પણ દશા તો આજ સર્જાઈ ને ? અને તે પણ 'સ્વરાજ્ય'ના સોહામણા નામે.

૧૫. 'સ્વરાજય'નો ગૂઢાર્થ

'સ્વરાજ્ય'નો ગૂઢાર્થ કોઈ ઉકેલી શકયું નહિ. ઉકલ્યો એ ગૂઢાર્થ એક ગુલામને. ગાંધીજીને પ્રથમ વખત-પહેલ વહેલા પકડનાર બ્રિટીશ સલ્તનતે તેના બીજે જ દિવસે અને ગાંધીજીને કેમ પકડ્યા ? એ વિચાર શ્રેણિમાંથી જ. પ્રાયઃ આ પ્રસંગ બે ચાર [illegible] સિવાય કોઈ જાણતું નથી. તે ગુલામે પોતાના હાથ નીચે [illegible] 'સ્વરાજ્ય' પાછળનો 'પાકી [illegible] -પોતાનું રાજ્ય-બ્રિટીશરોનું [illegible] લગભગ [illegible]

૧૬. [illegible] આબાદ [illegible] બરબાદ !

[illegible]

પડયા પડયા વિચારી રહેલ છે? શું? દેશ આબાદ થયો-થશે પણ પ્રજા બરબાદ, થઈ રહી છે, બરબાદ થશે તેનું શું? અને વાત પણ સો ટકા સાચી.

આસ્ફાલ્ટ સડકો સર્જાઈ. અધતન સ્ટેશનો બન્યા. વાતાનુકૂળ બંગલાઓ અને આલીશાન ફ્લેટોની ઝપક ઝપકી ઉઠી. જંગલોને ઠેકાણે મોટી મહેલાતો સર્જાઈ. ફેશનેબલ હોટેલો અને આલાશાન્ડ રેસ્ટોરાં રમત-રમતમાં રમ્ય બની ગયા. સીનેમાગૃહો-ટોકીઝની ઝગક ઝગકી ઉઠી. તોતીંગ અનેકમાળી મકાનો-સુગંધરહિત શોભાના બગીચા-રમત-ગમતના વિશાળ સ્થળો-જાતજાતના મ્યુઝીયમો દ્વારા-દેશની કૃત્રિમ-ઉછીની લીધેલી-આબાદી આંખે ચઢવા લાગી.

પણ દેશવાસીઓ-પ્રજાજનો? બેકાર રખડતા ભૂખમરાથી પીડાતા. અનેક હોસ્પિટલો છતા અનેક અસાધ્ય રોગોના ભોગ બનતા ગયા. નવા નવા દવાખાના અને નવા નવા દર્દો. દેશ પણ ભારે દેવાદાર. આટ આટલા ટેક્સ અને જાતજાતના વધતા જતા કરવેરા છતાં શાંતિનું નામ નહિ અશાંતિનો પાર નહિ. હર કોઈ વર્ગમાં શ્રીમંત કે મધ્યમ ગરીબ કે દીનહીન જ્યાં જુઓ ત્યાં વેરઝેર અને ખુના મરકી.

કારણ? અનીતિ-અપ્રમાણિકતા-અસત્ય-લૂંટ-ચોરી વ્યભિચાર-સત્તા લોલુપતા-પૈસા પાછળની પાગલતા-સંપત્તિની હદ વિનાની લાલસા-આ બધું વધતું જ ગયું. આ સંસ્કૃતિનો પાયાનો વિનાશ કયાં ખેંચી જાય? કયાં સુધી ઉંડી ગર્તામાં ખેંચી ગયો છે અને કયાં સુધી વેગ પકડશે? વિચારીએ

૧૭. દુશ્મન સામે પણ દ્વેષ નહિ

આપણે પ્રથમ પણ સ્પષ્ટતા કરી ગયા છીએ કે દુશ્મન સામે દ્વેષ નહિ. અપકારી સામે પણ ઉપકાર અને ઉપકાર ભાવના.

આ છે આર્યસંસ્કૃતિની ટોચની સંસ્કાર સીમા. એટલે જે દૃષ્ટાંતો-હકીકતો-પ્રસંગો અહીં આલેખાય છે. તે માત્ર સંસ્કૃતિની ખર-બાતીના પાયામાં રહેલી વિગતોની જાણકારી પૂરતી જ. કોઈ વ્યક્તિ-કોઈ સમૂહ-કોઈ સમાજ દેશ-કે કોઈ ધર્મ તરફ જરા પણ તિરસ્કાર કે દુર્ભાવ પ્રગટાવવાની ભાવનાથી નહિ જ.

આ તો નક્કર હકીકતો દ્વારા ઊંધે માર્ગે મોટે ભાગે ઢળી ગયેલી પ્રજાને સજાગ બનાવી, સંસ્કૃતિના સુંદર રાહ પર પાછા-ફરવાનો-દોરવાનો આછો પાતળો સંદેશ છે. નાજુક પણ ગંભીર પ્રેરણા છે.

'સંસ્કૃતિના શોભણાં' ખરેખર અત્યારે તો 'શોષણાં' જ થઈ પડ્યાં છે [illegible] સમજવાના હજુ તો ઘણી ઘણી વિગતોમાં-ઉતરવું પડશે [illegible] વિગતોની છણાવટ કરવાથી વાચક ગણને [illegible] ક્રમિક નિગમ-તેની અસર અને [illegible] સમજાવી, [illegible] વાતને વિચારી, વાચક [illegible] શકે. વાચકને પણ સંસ્કૃતિના [illegible] જાગી જતાં જનતામાં [illegible] પવિત્ર જિંદગી [illegible] સંસ્કૃતિ [illegible] આશા [illegible]

[illegible] સંસ્કૃતિમાં [illegible] ભાવના જાગી!

[illegible]

[illegible] અહીં [illegible]

સંસ્કૃતિ-આર્યસંસ્કૃતિ-મહા સંસ્કૃતિઓ અસલ શુદ્ધ-શુદ્ધતર-શુદ્ધતમ પ્રકૃતિ છે એમાં થતા યા કરાતા યા ગોઠવાતા હાનિકારક-સંસ્કારભક્ષક ફેરફારો એ વિકૃતિ છે.

વિકૃતિ જ્યારે માઝા મૂકે ત્યારે ધર્મહીન પ્રજાનો ધ્વંસ થાય છે. ધ્વંસ થતો હોય અને દેશની સીકલ બહારથી આબાદ બનતી દેખાતી હોય તો તે કૃત્રિમ છે-ઘાતક છે યા અલ્પકાલીન છે. પ્રજાને સંસ્કારહીન બનાવવા માટે ગાઢ ગૂઢ યોજના, એવી સફાઇથી અને સુફીયાણી રીતે આગળ વધતી ગઈ કે વર્ષોના વર્ષો સુધી-પ્રાયઃ કોઈ કળી શકયું જ નહિ. જે કળી શકયા અને 'રેડ સીગ્નલ ધરવાનું સાહસ કરી શકયા, તેઓને પ્રાયઃ પ્રજાએ સાંભળ્યા નહિ કેમ ?

બસ, એનેજ કહેવાય ગૂઢ અને ચમકતી પોલીસી ચમકારામાં સૌ અંજાય ન અંજાય એ મૂર્ખ ગણાય. ઘરગથ્થુ થોડી વાત વિચારીએ.

સામાન્યત આર્થિક જીવન ઘેરૂં બને એટલે શરીર અને મન નબળા. આત્મા પણ પ્રાયઃ નબળો પડયા વિના રહેતો નથી. અને જ્યાં આત્મા નબળો પડયો ત્યા પછી અશાન્તિ, દ્વેષ કિન્નાખોરી અને અરાજકતા શિવાય બીજું દેખાય શું ?

ગમે તેવા વિષમ વાતાવરણમાં પણ આત્માનું સમતોલપણું જળવાઈ રહે, એવા માર્ગને પુષ્ટ બનાવનાર તત્ત્વો પ્રત્યે મીઠા ઝેરે અણગમો પેદા કરી જ દીધો છે. આ મીઠું ઝેર કેવી રીતે ધીમે ધીમે પ્રસર્યું છે અને તેનો વેગ હવે કેવો વધી રહ્યો છે એ પણ જોવું જ રહ્યું.

સૌથી પ્રથમ ભારત વર્ષની બુદ્ધિમાન પ્રજાના જ્ઞાનતંતુઓમાં અણગમાટી કાર્ય શરૂ થયું. તે દિવસોમાં પાંચ રૂપીઆના પગારદારને પચ્ચીસ કે પાંત્રીસ રૂપીઆની કારકુનીની લલચામણે

વિદેશી ભાષા અને વિદેશી કેળવણી તરફ આકર્ષણ કર્યું. થોડી બહેનોને પણ મેળવવાની ભાવના જન્મી. સાથે સાથે મેટ્રીક સુધી ભણેલાનું બહુમાન સમાજમાં પણ થવા માંડયું. અને આગળ જતાં માનપના મેળાવડા ગોઠવી વિદેશી કેળવણીનું સ્થાન, મોભો અને કિંમત વધારી દીધાં. એટલે સાથે સાથે તેના સાધનોની કિંમત અને ફેશનો બન્ને વધ્યાં. અને ચાણક્ય દષ્ટિએ વિદેશી-ઓનો વિજય થતો ગયો.

[illegible] કરતાં પણ જીવન વ્યવહારનાં દરેક વિષયોમાં [illegible] ગંભીર રીતે ઊંડા ઉતરતાં ગયાં. એક ડોકટર બહાર પડતાં [illegible] આવક વિદેશમાં જતી જાય. એક વકીલ [illegible] આવતાં અનેક પ્રકારની વિદેશી ટાપટીપ [illegible] અનેકનાં આકર્ષણ થાય. અનેક પ્રકારની ખર્ચાળ વિદેશી [illegible] ઊભી થાય. પરિણામે ભારત વર્ગનો [illegible] ભારત વર્ગમાં બેકારી જન્મી અને ભિખારી [illegible] ન બને તો શા શા દુઃખો ન અનુભવે ? આ તો [illegible] જીવનની સામાન્ય [illegible]

[illegible]

સગવડના સર્વ સાધનો. એકનું જોઇને બીજાને મન થાય. એક દેશ સાધનો વસાવવા એમાં શું ? પણ એની પાછળના હંમેશના ખર્ચનો વિચાર કરવો છે જ કોને ? એ તો લાંબા જોડે ટૂંકો જાય, મરે નહિને માંદો થાય. આ તો માત્ર નમુના બતાવ્યા છે હોં !

પાણી વિના ચાલે ? વાવ અને કુવાના મીઠા પાણી કુદરતને ખોળેથી મળે એનાં કાંઈ મૂલ્ય હોય ? પણ ચકલી આવી અને પાણીના પણ દામ પડવા લાગ્યા. ચકલીબાઈ રીસાય તો પાણી પણ ના મળે. માપસર મળે અને અમુક ટાઇમે જ મળે. વાહ પરતંત્રતા ! સુંદર સડકો અને ઢાંકેલી ગટરો. ડાંસ અને મચ્છરના કારખાનાં. વેરા સુધરાઈના હોંસે ભરવા પડે ગટરવેરો અને ઘરવેરો પણ ખરો જ.

ખોરાક વિનઃ કાયમી કોણ ચલાવી શકે ? હોટેલ અને રેસ્ટોરાંના ટેસ્ટફુલ જમાનામાં જ સડેલા અન્નનો આસ્વાદ મળેને ? ઇલેક્ટ્રીક ઘંટી અને મશીનો ખોરાકના સત્ત્વ વિના ભૂખે મરેને ? સત્ત્વશાળી ખોરાક હિંદુસ્તાનની પ્રજાને મળે તો પ્રજા તગડી બને. માથા ભારે થાય. એ વિદેશી શાસકોને કેમ ગમે ? અને એમનો જ વારસો લેનારા આપણા લાડીલા સ્વતંત્ર શાસકો આવેલા વારસામાં સહેજ પણ ઉચુપ કેમ આવવા દે ? હિંદુસ્તાનની બેકાર પ્રજાને દેશી રીતનો એક પણ ધંધો રોજગાર રહે એ કેમ ચલાવી લેવાય ? વિદેશી યંત્રવાદ નીચે પેટીયું ભરતું હોય તો કોઈની ના નથી.

હવે હળ જવાના અને ટ્રેક્ટરો આવવાનાં. સુથાર-લુહાર અને ખેડુત ઉડવાના અને ડ્રાઈવર જન્મવાનો. દેશી કે વિદેશી એ તો જોયી જાણ્યું. પણ બેકારીનો હાઉ વધવાનો એ વાત નક્કી છે. એવું પૂછશો મા કે બેકારી કાંઈ ઓછી છે કે તે હવે

વધવાની વાત. મોટર-લોરી આવી અને બે બળદ, એક ગાડાવાળો, ગાડું અને ગાડા બનાવનારા બધાએ નકામા થયા. મોટર-બસ આવી અને ઘોડાગાડી અને ટપાવાળાને ફાંફા થયાં. ટ્રેઈની આવીને મેના-પાલખી રથ તેને ઉંચકનારા હાંકનારા બધા એ ઉડ્યા. [illegible]માં નહિ હોં? હાથશાળનો દેશ-દેશમાં પ્રખ્યાત [illegible] તો મરી જ ગયો. રહ્યોસહ્યો તે પણ મોંઘી [illegible] જેમ એક આને સેરનું રૂ વિદેશમાં જાય અને રૂપીઆ [illegible] બનીને આવે. તેમ કાપડનું પણ સમજી [illegible] પણ લાંબાણ થાય [illegible] ઊઠે તે વધારામાં.

[illegible] પણ ભારતવર્ષના પ્રાણ રૂપે જ [illegible] કોઈ યુગમાં કૃત્રિમ [illegible] આ ભારતમંદિર [illegible] અને? [illegible] ભારતની [illegible] ગામડીઓ [illegible] ક્રાન્તિના [illegible] દેશનાં [illegible]

[illegible]

સ્થિતિ ઓર વણસવા માંડી. પછી માનસિક સ્થિરતા ક્યાંથી હોય? અને આવા અસ્થિર વાતાવરણમાં-આધ્યાત્મિક ઘટનાઓ ઘટાવી, તેના પર 'મીઠા ઝેર'ની કેવી અસર થઈ છે. એનું ઝીણું કાંતણ કયાં કરવું?

કહે છે કે આ તો વિજ્ઞાનનો જમાનો છે. હા ભાઈ હા. કબુલ મંજુર પણ વિપરીત જ્ઞાનનું વિજ્ઞાન, વિશિષ્ટ જ્ઞાનનું વિજ્ઞાન નહિ. એ પણ સાથે જ સમજી લેવું જરૂરી છે. વિજળીક બળથી જ્ઞાન તંતુઓને આંચકી શકાય, પક્ષાઘાત જેવા રોગને રોકી શકાય, તો સાચી શ્રદ્ધાથી થતા મૂર્તિસ્પર્શથી આત્મ સ્પંદન દ્વારા આત્માના રોગને કેમ ન મિટાવી શકાય?

માસિક ધર્મમાં આવેલી સ્ત્રીની છાયાથી કે સાન્નિધ્યથી હીરાની ખાણને કે ખાંડના કારખાનાને નુકશાન પહોંચે તો મહા-પવિત્ર ક્રિયાઓથી પ્રાણ પ્રતિષ્ઠા કરાએલ ભગવાનની મૂર્તિઓની પવિત્રતાના વિચાર સમયે હેડકી શાથી ઉપડે છે ભલા?

દેશની માત્ર ભૌતિક આબાદી ખાતર ભોગ આપનાર અને અનાધિકારહીન મોહને વશ થઈ દુનિયાને અવળે માર્ગે દોરનારની મૂર્તિઓ માટે મંદિરો બંધાવાય અને બાવલા મૂકાય અને પરમતારક, સત્યમાર્ગના દર્શક, સર્વજ્ઞ વીતરાગ પરમાત્માની મૂર્તિઓ અને તેની ઉપાસના માટે બંધાતા અને બંધાએલા આત્માના અનુપમ આરામગૃહો તરફ કડવી વૃત્તિ થાય આંખમાં દ્વેષના અંગારા ઝરે, એ પણ મીઠા ઝેરનો જ પ્રતાપ છે ને!

ઉતારશે કોઈ ગારૂડી ભારત વર્ષની પ્રજાને પાએલ આ મીઠા ઝેરને?

આ રોજીંદાના જીવનમાં ગુંથાએલ હકીકતો પરથી પણ પાકો ખ્યાલ મળી જાય છે કે આર્યસંસ્કૃતિના પાયા હચમચાવવા ધીમે ધીમે પણ કેવા ઉંડા અને નુકશાનકારક ઘાતક ફેરફારો સર્જાઈ ગયા છે. રાજકીય ફેરફારોના પરિણામો તો ખુલ્લે આમ

પ્રજા જોઈ રહી છે-ભોગવી રહી છે. માનવજીવન અનેક આંટીઘુંટીઓથી ભરેલ છે. તે આંટીઘુંટીમાં માનવ અટવાઈ ન જાય અને શાંત પ્રવાહ જીવનનો ચાલ્યા કરે, એ ખૂબીથી ભરેલી આમારી આર્યસંસ્કૃતિ.

એ શાંત પ્રવાહમાં કાંકરા-પથરા ફેંકાયા. ડહોળામણ ઘણી થઈ. પણ તે એવી ખૂબીથી કે ખબર કે સમજણ પડે નહિ. ઉંદર ફુંક મારતો જાય, કરડતો જાય પાછો ફુંક મારતો જાય. ઉંઘતાને ખબર પડે નહિ. પણ આ તો જાગતાને ખબર પડે નહિ, એવી ફુંક. કારણ કે પ્રજા સુતેલી હતી. અગર તો પ્રજ્ઞાને આચ્છાદિત કરી દેવામાં આવી. આચ્છાદન કરવામાં પરદેશીઓ-પાશ્ચિમાત્યો ભારે કુશળ અને ખબરદાર. માદક તંદ્રામાં પ્રજા પોઢી રહી. પ્રજાના આગેવાનો પણ તંદ્રાને વશ જ રહ્યાને ?

૧૯. ધર્મ અને નીતિ

આ બધું આમ કેમ બન્યું? પાયાના-વારસામાં ઉતરી આવેલ [illegible] આર્ય સંસ્કારોમાં મોટો ફેરફાર થતો ગયો તેથીજ ને? [illegible] પણ દેવ-ગુરુ-ધર્મમાંથી આસ્થા-શ્રદ્ધા ઘટી. [illegible] તેથીજ ને?

ધર્મ-[illegible] તેની જરાએ ના નહિ? [illegible] શાંતિ-આનંદ [illegible] [illegible] આયુષ્ય-કીર્તિ [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] છે.

[illegible] છે.

અહિ સ્વરૂપ જ્ઞાનમા-સ્વરૂપ પ્રરૂપણમા ફેર હોય શુદ્ધ સ્વરૂપની પણ વિચારણા અવગરે-વિચારશું અને તે મુક્તિના આદર્શને અને મુક્તિ માર્ગને લક્ષ્યમા રાખીને, તે અંતરની આજુબાજુ રીત રિવાજો-સમાજ ધારધોરણ-વ્યાપારની-રાજ્યનીતિ વ્યવહાર નીતિના ઘડતર થયા છે

એટલે કોઈ પણ મનપુર્વકથી ચાલી આવેલ સુંદર સમાજ નીતિમાં ફેરફાર થા ખાંચો એટલે સુખ શાંતમા ખલેલ નુકશાન. દાખલા તરીકે વ્યાપારનીતિના આજે ફુગાવાસભર થવાથી, બેકારી-બેરોજગારી ભુખમરો તો જન્મ્યા જ પા. વર્ગ વિગ્રહ કેટલી હદે વધી ગયો? અને એનુ પરિણામ દર્દ ઉપવાસનો દ્વેષ-ક્રોધ અને ધીગની ચિનગારી આ ચર્ચામા વધુ નથી ઉતરવુ આ તો આખ આમે રમતુ હરકોઇને ગળે ઉતરી જાય એવુ એક માત્ર નાનું શુ દ્રષ્ટાંત-બાકી વિશ્વ સારૂ અશાન્તિના દાવાનળમા જ શેકાઈ રહ્યું છેને? સત્તા લોલુપતા અને મહાસ્વાર્થાંધતાએ જ્યા ત્યા ધીંગાણી ધરાજ મર્જી છેને?

'હું નથી માનતો' કહેવા માત્રથી વસ્તુ તત્ત્વનુ અસ્તિત્વ મટી ન જાય? કોઈ પણ માનવી ક્યો તેનો પિતા હતો? તેનો અને તેનો' અને તેનો! ક્યા સુધી જઇશુ? આદિ નહિ જ મળેને? અનાદિ અસ્તિત્વ આત્માનુ સ્વીકારવુ જ પડશે ને?

તેવી જ રીતે ભવમા-સંસારમાં-ભ્રમણ કરાવનાર-જન્મ-મરણના ચકકરમાં ચઢાવનાર-કર્મ-પ્રકૃતિ-જેવુ તત્ત્વ પણ અનાદિનું જને? આત્મા+કર્મ=સંસાર, અને સંસાર-કર્મ એટલે તે વ્યક્તિની મુક્તિ, એમજ ને? કેટલો સાદો-સીધો-સરળ-તુર્ત સમજાય એવો મુદ્દો છે આ?

બસ આત્માને અનાદિ ભવભ્રમણમાંથી-કર્મના અનાદિ બળગાડમાંથી છૂટો પાડનાર-છોડાવનાર-જે માર્ગ તેજ ધર્મને? છે કોઈ મતભેદ કે ઝગડો? ધર્મની આ સાર્વીય વ્યાખ્યામા. ધર્મ

આત્મીય વસ્તુ છે. તેમ સમાજ કલ્યાણ-સમાજસુખ-સમાજ શાંતિને જીવંત રાખનાર અમૃતવેલ પણ છે ને ? સાચા મઝહબમાં ઝઘડા હોતા જ નથી. ઝગડા ગેરસમજ-અજ્ઞાન અને ખોટી પકડમાંથી જન્મે છે-ધર્મમાં ઝગડાનો સંભવ જ ક્યાં છે ? ધર્મ એટલે સત કે સત્ય પામવાનો સાચો માર્ગ. સત્ય શાંતિથી સમજવામાં ઝગડો શો ? પણ સત્યને સત્ય તરીકે સમજવું ન હોય અગર સમજાય પણ કબુલવું ન હોય, અને સત્ય જાણીને અગર સત્યને સમાજમાં વગોવવાની-હલકા પાડવાની વૃત્તિ હોય અને ઝગડો ઊભો કરે, તેમાં ધર્મને શું લાગેવળગે ? ઠીક આતો પ્રાસંગિક ખુલાસો.

ધર્મ જેમ આત્મીય છે, તેમ વ્યવહારિક પણ છેજ. ધર્મમય ભગવાન પુર્વમહર્ષિઓએ સુંદર સક્રિય યોજનાઓ ઘડી છે. જે યોજનાઓ તન-મન અને આત્માને પ્રફુલ્લિત બનાવે છે. સ્વાસ્થ્યની સુરક્ષા દ્વારા મનની શાંત-વિચારણામાં વેગ આણી ધર્મના મર્મ સુધી પહોંચાડે છે. યોગની પ્રાથમિક ભૂમિકામાં વિચરતો-આગળની ભૂમિકામાં પ્રવેશ કરતો આર્ય સાચી આર્યતાને પ્રાપ્ત કરે છે. [illegible] અનુષ્ઠાનમાં આજના વૈજ્ઞાનિક તત્ત્વ સમાએલા છે.

૨૯. જ્ઞાન અને ક્રિયા

આ ક્રિયા-અનુષ્ઠાનો [illegible] નક્કર જમાવવા માટે એક [illegible] સૂત્રમાં આવ્યું જ્ઞાન વિના ક્રિયાની કોઈ કિંમત [illegible] સામાન્ય જનને [illegible] જ્ઞાન [illegible] ? પણ સાથે મોટા ભાગને [illegible] જ્ઞાન હોય, પણ આચરણમાં [illegible] અને તે સાધનોનો પ્રમાણસર ઉપયોગ [illegible] ? એટલે [illegible] ઉપયોગિતા [illegible] સંસ્કૃતિમાં [illegible]

એક સુથારનો છોકરો [illegible] વર્ષનો થયા પછી જ વાંસલો હાથમાં લે અને છીણીયા પકડવા [illegible] કે તો લાકડાને ઘાટ ઘડવાનું, સુંદર કળાયુક્ત [illegible] કરવાનું ક્યારે શીખશે? એ તો આઠ વર્ષનો થાય [illegible] નાના [illegible] શરૂઆત કરાવે. બાર વર્ષના [illegible] તો [illegible] કે ત્રીજી વર્ષે તો [illegible]

નાનો બાળક [illegible] વર્ષનો થાય, નિશાળના શિક્ષણ [illegible] સમજ [illegible] પછી જ દેવગુરુ-નમસ્કાર [illegible] દર્શન-નમન-સન્માન [illegible] પાયાનું જ્ઞાન [illegible] જ બની હતી જેથી ભવિષ્ય [illegible] જાય, પુખ્તવયે [illegible] જાય આત્મના [illegible] લક્ષ્મી પરનો ભાગનું જાય [illegible] બીજી બાજુ ગાઢ મોહ ઓછો થવાથી [illegible] તત્ત્વ કોરી માનવતાને નામે [illegible] સ્વાભાવિક રીતે [illegible] ગુંથાએલ હૈયામાંથી દૂર થતું જાય [illegible] લગભગ નાબૂદ 'દાન-દયા'-ના તત્ત્વ [illegible] બની ગયા છે!

૨૧. દયા અને દાન

દયા અને દાન. દયા માતા છે સંસ્કૃતિની રક્ષિકા છે. દાન એક હિસાબે સંસ્કૃતિનો આદર્શ છે સંસ્કૃતિનો શણગાર છે, કીર્તિ છે. સંસ્કૃતિને વેગ આપનાર વિશિષ્ટ આકર્ષણ છે કોઈ પણ વસ્તુનું સાચું આકર્ષણ દૂર થાય, પછી તે વસ્તુ તરફ કોણ આકર્ષાય? દયા અને દાન ગયા તો સાથે આનંદ-સુખ-શાંતિ પણ

ક્યાંથી? હૈયાની શાંતિ, મનનો આનંદ અને સંતોષનું સુખ દેખાય છે આજે ક્યાંય પણ. દયા આત્માની આત્મા પરની કરુણા છે. એમાં ભાવ કરુણા પણ જન્મે. દયાનો પ્રાદુર્ભાવ થતાં શક્તિમાન્ દાન કર્યા વિના કેમ જ રહી શકે? અને નિર્દોષ દાન, જગતમાં માન જન્માવે એમાં નવાઈ શી?

દાન એ તો દીલની દીલાવરીની સુરભિ છે. ઉન્નતિનું પ્રગતિનું પ્રથમ સોપાન છે. સ્વર્ગાપવર્ગની સુરમ્ય સીડી છે. નિઃસ્પૃહ દાનવીરોની આજે પણ અમર કીર્તિ ગાજે છે. કીર્તિની લાલસા નહિ, છતાં કીર્તિ ગાજે દિશામાં ફેલાયા જ કરે, એ છે દાનની— [illegible] અગમ્ય ખૂબી

[illegible] કે ભામાશા, પેથડશા કે ઝાંઝણશા, વસ્તુપાલ ને તેજપાલ [illegible] ખેમો દેદરાણી. આજ પણ યાદ આપે છે [illegible] અનુપમ દાનની યાદ.

[illegible] દાનના શોખીન પણ ક્યાં છે? અને દયા તો [illegible] ? કારણ કે કરુણા અને દયાને રાજ્યાશ્રય [illegible] પાશ્ચાત્ય શિક્ષણ અને કેળવણીથી [illegible] આજ સુધી નથી આપતા શિક્ષણ [illegible]

[illegible] આદર્શ આપનાર ભારત [illegible] અને તે પણ માનવાને નથી?

[illegible] દેશનેતા, [illegible] મળે, તેનું [illegible] ? [illegible]

[illegible]

કુદરતના કોપે થતું હૃદયદ્રાવક માનવ-નુકશાન, અને હદ ઉપરાંતનું આર્થિક નુકશાન મૂકો, કયું પશુ ખમ નીચું નમે છે!

ગામોના ગામો, ખીલી ઉઠેલ લીલાછમ પાક, સાથે જ અનેક બીજા વિનાશો, એના મૂળ કારણમા ઉતરવાનું, સંસ્કૃતિ પ્રદેશમાં જન્મેલાને કેમ મન નહિ થતુ હોય?

અને વળી હવે તો વાદળા ખેંચી જવા. જરૂર ન હોય ત્યાં વૃષ્ટિનો ધોધ વહેરાવવો. જંતુઓ અને ઝેરી તત્ત્વોની વૃષ્ટિ વર્ષાવવી. વાદ-મઈ વાદ કરવાની કોઈ હદ નહિ, લીમીટ નહિ. માનવતાને નામે વિશ્વ શાંતિને નામે જ, માનવ સમૂહનો કારમી ઘાતકી રીતે, રીબાવીને વિનાશ! આર્ય સંસ્કૃતિના વિનાશનું અંતિમ આજ લાવવુ હતું?

દયાનો છાંટો પણ જે સત્તાઓના દીલ દિમાગમાં ન રહ્યો. સત્તા લાલસાએ લખોનો કરોડોનો-અને તે પણ આજની-દુનિયાના શિક્ષિત ગણાતા, સુધરેલી પ્રજામાં ગણાતા માનવીઓનો વિનાશ સર્જ્યોને છેલ્લા વીશ પચીશ વર્ષમા જને! અને હવે અમારા ભવ્ય ભારતનો વારો તો તે દિશામાં નથી લાવવાનો. નિર્દયતાનું મહા તાંડવ નૃત્ય શે જોવાય, શે સહન થાય? પણ થાય શું? સત્તા પાસે શાણપણ અત્યારે તો નકામુ જ ને?

૨૨. સ્વતંત્રતા કે પરતંત્રતા

દયા અને દાનના ઝરણા સુકાયા શાથી? દેવભક્તિ અને ગુરુ ઉપાસના લગભગ વિલય પામ્યા માટેને? વિદ્યા વિવેક ગુણ પેદા કરે, જાગૃતિ કરે, વિકસાવે. જ્યારે આજના જમાનાની વિદ્યાએ વિવેક ગુણનો નાશ કર્યો. સારાસારની બુદ્ધિમાં વિપર્યાસ પેદા કર્યો.

દેવભક્તિ નાનપણથી હૈયામાં દેવાની
બુદ્ધિ પેદા કરે. તે દેવ ભૂલાય આવી.
સંસ્કારભૂમિનું મૂળ ઉત્થાન

મૂળ સ્થાનને ઓળખાવનાર, તેમાં શ્રદ્ધા પેદા કરનાર; ગુરુતત્ત્વ તરફ ભારે નફરત પેદા કરવામાં આવી.

ગુરુતત્ત્વ, અને તેમાં વળી સદ્‌ગુરુતત્ત્વ એટલે વિશ્વનું અમૃત એ અમૃત કુંભ તરફ નજર જ ન જાય. એવું વાતાવરણ સર્જવામાં આવ્યું. બુદ્ધિભેદ તો એવો ખડો કરવામાં આવ્યો કે 'સુ' તરફ નજર નહિ. અને 'કુ' તરફ આકર્ષણ અને સદ્‌ગુરુ વિના સન્માર્ગ બતાવે કોણ? સન્માર્ગ એજ પ્રાથમિક કક્ષાનો ધર્મ ને? નીતિ-પ્રામાણિકતા-સરળતા-સચ્ચાઈ એ તો ધર્મના પાયા ખરા જને? એ પાયાનું ભાન સદા જાગૃત રાખે સદ્‌ગુરુ.

[illegible] ધર્મની છાયા ખસે, એટલે સ્થાન લે મોજ વિલાસ અને નિર્મર્યાદ વર્તન. સ્વચ્છંદતા પૂરી પોષાય [illegible] ધર્મ-સમાજ વિઘાતક સ્વતંત્રતાને નામે. આજની [illegible] પરતંત્રતાની આમંત્રિત બેડી. ખાવામાં-પીવામાં-[illegible] સમાજ સંગઠનમાં, જ્યાં જુઓ ત્યાં પરતંત્રતા. [illegible] રહીને. પણ ભૌતિક વિનાશક ગુલામી [illegible] પરતંત્રતાનું [illegible] કરી શક્યું નહિ. કોઈને [illegible] થશે. [illegible] નજર પહોંચી. તો તે [illegible] નહિ. [illegible]

૨૩. સ્વાસ્થ્ય

[illegible]

પણ ના આ બધાનું સ્થાન લીધું 'સ્વરાજે' 'સ્વતંત્રતાએ' તેવું જ વાચન તેવા જ બાળકો તેવું જ સાહિત્ય ભેગું મળ્યું વિકારો-સ્પર્શક-વિકારપોષક નોવેલોનું વાચન. અને પછી તો અશ્લીલ-સાહિત્ય. પછી તેનો કન્ટ્રોલ-તેની જપ્તિ અને તે રીતે તેનો પ્રચાર. રોગ પેદા કરવો. પછી દહીં વધે નવી હોસ્પીટલ ખુલ્લી મૂકવી. પછી તેમાં ગૌરવ મનાવવુ એના જેવી જ આ 'સ્વતંત્રતા'ની વાત છે ને ?

ભલા, પૂછવાનુ મન થાય છે કે દેશોરાની વિપુલતા અને વધતી જતી હોસ્પિટલોની હારમાળા એ દેશનુ ભૂષણ છે કે દૂષણ ? ઉત્તર કોઈ આપશે જ નહિ. પ્રાયઃ કારણ કે ખાનપાન-દવા અને ડ્રગ્સ, ટાઈટ પહેરવેશ-અમનચમન વિદેશી-વિદેશી સ્ટાઈલ પર. દર્દો તેમાંથી મોટે ભાગે પેદા થાય. દવા માટે હોસ્પિટલોની જરૂર શું ઉત્તર આપે ઉત્તર સાચો આપે તો મૂગ મોજશોખ પર જ ઘા પડે તે કેમ પાલવે ?

વનસ્પતિજન્ય પદાર્થોથી ઘડાએલ આર્યોનું શરીર અને શરીરના અંગોપાંગો પ્રાણીજન્ય દવાઓને પચાવી શકે ખરા ? કે બીજા અનેક નવા રોગોની જ પેદાશ થાય પરતંત્રતા એટલે શરીરની-મનની ધનની બધી જ. તો શું આ બધું સમજપૂર્વક ઈરાદાપૂર્વક સર્જનારાએ સર્જ્યુ છે અને સર્જી રહ્યા છે આવું ઉંડું પ્લાનીંગ પહેલેથી જ હતુ. હા કે ના ની જરૂર જ શી છે ? પહેલા થોડો ઈશારો કર્યો છે. હવે વધારે સ્પષ્ટતાપૂર્વકના શબ્દો ટાંકી જે તે નિર્ણય લેવો શો ખોટો ?

૨૪. વિનાશના વાદળ

પાદરી ડબ્લ્યુ. જે પોતાના પુસ્તક 'ટ્રેડીશનલ' એન્ડ લાઈફ ઈન ઈન્ડીઆ'માં લખે છે કે "મૈં યહ સ્વીકાર કિયા હૈ કિ યદિ હમ વેદોકી પ્રતિ હિંદુઓકી આસ્થાકો નષ્ટ કર સકેં, તો કુછ આશા

હૈ કિ યહ લોગ ઈસાઈયત સમ્બન્ધી હમારે વિચારોંકો ખુલ્લા દિલસે સુને ઔર સ્વીકાર કરેં...ઇસી લક્ષ્યકો લેકર ઈસાઈ સ્કૂલ ખોલે ગયે હૈં."

'પ્રબુદ્ધ જીવન' જેવું તદ્દન આધુનિક સુધારક પત્ર લખે છે કે :- "ખ્રિસ્તીઓની કેટલીક સંસ્થાઓ મારફત પણ પછાત દેશોને [illegible] મળતી થઈ એમ લાગે છે કે દુનિયામાં એક નવો યુગ શરૂ થયો પણ વિચાર કરતાં કોઈ વખત એમ થાય છે કે આવી [illegible] જે રીતે અને જે હેતુથી આપવામાં આવે છે તે જોતાં અને તેનું જે પરિણામ આવે છે તે લક્ષમાં લઈએ તો ન મળી હોત તો વધારે સારું થાત. અથવા નુકશાન તો ન જ થાત."

'[illegible] ઇન ઇંગ્લેન્ડ'-માં જ્યોર્જ પીલ લખે છે :- "આપની [illegible] બનાનેકે લિયે હિન્દુસ્તાનકો જીતના ઇંગ્લેંડકે લિયે અતિ આવશ્યક હૈ, ઔર ઇસીકે લિયે યહ જરૂરી હૈ કિ હિન્દુ [illegible] ઈસાઈ બનાયે જાયેં."

[illegible] પત્નીને પત્રના કાગળમાં લખે છે :- [illegible] મને આશા છે અને ખાત્રી છે કે તું કાર્યને [illegible] હિંદુસ્તાનના [illegible] અને [illegible] પ્રગતિ માટે મોટા પ્રમાણમાં કરી [illegible] આશ્ચર્યકારક [illegible] આજ એક દશે છે."

[illegible] હિંદુસ્તાનના માનવીઓના [illegible] હિંદુસ્તાની [illegible] અને બુદ્ધિમાં [illegible] હશે."

૨૫. [illegible]

[illegible]

લેવા પછી પણ કેળવણીના નામે જડવાદી શિક્ષણને ઉત્તેજન આપવું તે આર્યસંસ્કૃતિનો વિનાશ કરવા બરાબર છે જડવાદી શિક્ષણને જીવનાર ચાર પુરુષાર્થો અર્થ-કામ-ધર્મ-મોક્ષમાંના પહેલા બેજ પુરૂષાર્થોને પ્રાધાન્ય-સ્થાન આપી-ન્યાયનીતિ વેગળે મૂકયા છે. પરિણામે તેમાં તૈયાર થએલી પ્રજા મોટે ભાગે મનસ્વી વર્તન કરનારી, સ્વચ્છંદી-સ્વધર્મમાં અશ્રદ્ધાવાન્-ચારિત્ર્યથી પર, અવિવેકી અને અવિનયી થવા માંડી છે. અને તે પ્રત્યક્ષ પ્રમાણ દ્વારા દેખાય છે.

સંસ્કૃતિથી દૂર થતી દુનિયામાં સ્વાર્થ-પ્રપંચ-ચોરી-વ્યભિચાર આદિ દુર્ગુણો વધતા જ દેખાય છે. આ બધાના મૂળ કારણોમાં જડવાદી શિક્ષણ એક મહત્ત્વનું કારણ છે."

'સંદેશ' પત્રમાં-મુંબઈના મોટા વૈષ્ણવ ગાદીના આચાર્ય ગોસ્વામી શ્રીકૃષ્ણ જીવનજીના વિચારો :- ભારતીય શાસ્ત્રોએ સંઘર્ષને નિયંત્રિત-કરીને અને સહયોગ વધારવા માટે રાગ-દ્વેષને નિર્મૂળ કરવાનો આદેશ દીધો છે. તે થયા પછી આત્મબંધન કાપીને, સંપૂર્ણ સ્વાતંત્ર્ય મેળવીને, મુક્ત થવું એટલે અમૃત તત્ત્વ પ્રાપ્ત કરવું, એ વ્યષ્ટિનો અને વ્યક્તિનો અંતિમ વિકાસ છે. 'જીવો અને જીવવા દો' એ આદર્શને જીવનમાં ઝળહળતો-રાખવો એ સમષ્ટિનો સમાજનો પરમ વિકાસ છે એમ સંસ્કૃતિ કહે છે.

આપણી સંસ્કૃતિ કર્તવ્ય પ્રધાન છે. અધિકારને તેમાં મુખ્ય સ્થાન નથી. હકક ભાવના જ સંઘર્ષને પેદા કરે છે. તેથી રાષ્ટ્રને હાનિ થાય છે. હકકની ભાવના પાશ્ચાત્યોની છે. અને તે ભારતને ફાવે તેવી નથી.

વળી એ નવરચના ભૌતિક વાદવાળા દેશોનું માત્ર અનુકરણ હશે તો તો દેશમાં અધોગતિ જ નોતરશે.

ગુજરાત સમાચાર :-આરના યુગને શોષણ અને વિલાસનું

વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે તેનો વિનાશ થાય છે અસત
મૂળરૂપે કાયમ રહે છે. અદ્‌ભુત આશ્ચર્યકારી છતાં સાદી સીધી,
યુકિત અને તર્કબદ્ધ છે આ વિધાન-રહસ્ય અને સમજણ :-
વીંટીનો વિનાશ થયો. ચેઇન તૈયાર થઈ પણ સુવર્ણ-સોનું તો
કાયમ છે મનુષ્યનું મૃત્યુ થયું દેવ બન્યો પણ મૂળ આત્મા તો
તેનો તેજ છે. દ્રવ્ય દ્રવ્યરૂપે કાયમ રહ્યું પર્યાય (ચેઇન્જીસ) રૂપે
પરિણામ જુનો પર્યાયનો લોપ થઈ નવો પર્યાય અસ્તિત્વમા
આવ્યો. એટલું જ આ અનિમલાન તત્ત્વજ્ઞાન કીસોસોફી ઉપર
પ્રાશયે વિશ્વની ઘટના, આત્મા અને કર્મોનું રહસ્ય, ઉચામા
ઊંચી આધ્યાત્મક વિચારસરણી વહેતી આવી છે આમાં નથી
વાદ કે વિવાદ નથી આગ્રહ કે ખેંચતાણ સ્વચ્છ-સ્ફટિક જેવું
નિર્મળ નિર્ભેળ છે આ જ્ઞાન એને સમજવાની-સમજાવવાની
અને અંતરમા ઉતારવાની ખૂબી અને કળા જોઈએ

આ સંસ્કૃતિના સુરૂપ તત્ત્વોને સમજવા માટે સાચું જ્ઞાન
જોઈએ, જ્ઞાનપૂર્વકની શ્રદ્ધા જોઈએ. શ્રદ્ધાનો શકય અમલ જોઈએ.
શ્રદ્ધ-જ્ઞાન અને અમલના ત્રિવેણી સંગમથી સત્યનું ભાન થાય.
સત્યનું ભાન થતા સત્ય તરફ જીવનનો ઢાળ થાય. ધીમે પગલે
પણ એ ઢાળનો ચઢાવ ચઢવો એને ધર્માભિમુખતા કહીએ. સંસ્કૃતિના
મેળવુતા કહીએ. આર્યત્વના માર્ગે પ્રયાણ કહીએ.

પ્રામાણિકતા-નીતિ-ન્યાય સત્યપ્રિયતા એ માનવજીવનના
...પાના લક્ષણ ખરા કે નહિ ? એ લક્ષણો વિના આર્યસંસ્કૃતિ
...ર્ક ખરી ? એની શોભા અમકે ખરી ? આ લક્ષણોને માર્ગાનુ-
સારિતા કહીએ ને ? આ માર્ગાનુસારિતા જેનામાં હોય તે આગળના
સંસ્કૃતિના ઘટકોને પામવા યોગ્ય ગણાય એક સારા શ્રોતા તરીકે
તેને ઓળખાવાય. એક સાચા નાગરિક તરીકે તેને લેખી શકાય.
સમાજની એક સારી સજ્જન વ્યકિત તરીકે તેને ગણી શકાય.

પ્રવૃત્તિ સત્‌ પણ હોય, અસત્‌ પણ હોય. અસત્‌ પોતાને અને પરને હાનિકારક દુઃખદાયક અને અશાંતિ વ્યાપક બની જાય તેવી પણ હોય. સત્‌ પ્રવૃત્તિ વિધિપૂર્વકની હોય પ્રમાદેની વિશ્વને આશિર્વાદરૂપ બની રહે છે. આવી સત્‌ પ્રવૃત્તિના સાપેક્ષ ભાવે, પરમર્ષિઓએ પરમાત્માની વિશદ આજ્ઞાઓને ઉંડાણથી સમજી મુખ્યતયા પાંચ ભેદે સમજાવ્યા છે તેનું વિસ્તૃત વર્ણન કર્યું છે.

આ પાંચનું જ્ઞાન-સમજ-ઉંડાણ અને આત્મસ્પર્શ કલ્યાણના અપૂર્વ અપૂર્વ સાધક છે 'સંસ્કૃતિ સૌષ્ઠવ' ત્યારે જ સફળ થાય છે. સુખ-શાંતિ અને સમાધિને આપનાર બને છે સાંસારિક વ્યાવહારિક સુખ-શાન્તિની ઈમારત પણ તેના પર જ ટકે છે આત્માનંદ અને જન્મમરણાંતક મુક્તિના સદા સ્થાયી અવ્યાબાધ અનંત સુખની ચાવીઓ પણ એ પંચાચારમાં અદ્‌ભુત રીતે રહેલી છે

સાધક-સાધક અવસ્થામાં આગળ વધવા માંગતો હોય, 'સંસ્કૃતિ । સૌષ્ઠવ' પૂરા કરવા હોય તો પંચાચારને આરપાર સમજી, આગળ વધવું એજ રાજમાર્ગ છે. સૌથી મુખ્ય 'દર્શનાચાર છે નીચલા સ્તરથી માંડી ઉપરના સ્તર સુધી એની વ્યાપકતા અનોખો આનંદ આપે છે એ પાયાની ઈંટ છે. એના વિના ઈમારતનું ચણતર થતું નથી, ખીલતું નથી.

'દર્શન' શબ્દ જ દિવ્યતાનો સૂચક છે 'દર્શન'માં પ્રભુદર્શન-સંતદર્શન સાથે પરમાત્મ-માર્ગની પ્રાપ્તિનો ગંભીરાર્થ રહેલો છે. પરમાત્મ માર્ગ એજ કુદરતનુ સાયન્ટિફીક અનોખું-ગંભીર-ગહન પણ સાદું સરળ ગણિત છે. એ ગણિતની સાચી સુખદાયી ગણત્રી પ્રમાણે ચાલવું-વર્તન કરવું એજ છે 'આચાર' ઋષિમુનિઓએ તે માટે સઘળા સ્તર સમજી શકે તેવા, અને આચરી શકે તેવા વિધાનો કર્યા. નિયમો અને પેટાનિયમો ઘડયા (લૉઝ એન્ડ બાયલૉઝ) અભણ-અણજાણ, પણ સંસ્કૃતિના તે

